

Hrvatski protukomunistički otpor u Imotskoj krajini: djelovanje križarske organizacije na području Ciste Velike (1945.)

Blanka MATKOVIĆ
Zagreb

Izvorni znanstveni rad
Priljeno: 4. 8. 2023.
UDK 94(497.583-37Imotski)"1945"
323.26(497.583-37Imotski)"1945"
doi: 10.5559/pi.19.34.04

Već u prvim tjednima nakon što su postrojbe NOV-a zauzele biokovsko-neretvansko područje započelo je organiziranje prvih lokalnih križarskih skupina kao vojnog oblika protukomunističkog otpora. Uskoro će se osnivati i križarske organizacije sa zadatkom promidžbenog djelovanja te moralnog i materijalnog pomaganja križarskim skupinama. Na prostoru Imotske krajine takve skupine su postojale u Cisti Velikoj, Cisti Provi, Donjem Prološću, Runovićima, Gornjem Prološću i Gornjim Vinjanima. Središte zanimanja ovoga rada je djelovanje jedne takve organizaciji upravo na području Ciste Velike, gdje je u drugoj polovici 1945. djelovala križarska organizacija pod vodstvom Ante Maglića. U njoj je važnu ulogu odigralo i nekoliko mještana, osobito Vinka, Mara i Ljuba Šetka te Ivan Maglić i Stipe Lozančić. Iako je među ciljevima ove organizacije bilo pružanje materijalne pomoći križarskim skupinama, čini se da članovi nisu uspostavili veze s križarima, izuzevši Magličev kontakt s Ivanom Kegljem Beserom. Štoviše, djelovanje spomenute organizacije svelo se na nekoliko sastanaka, pripremu i lijepljenje letaka u Cisti te na povremene razgovore o oružju do kojega su članovi organizacije mogli doći preko drugih osoba.

Ključne riječi: Cista Velika; Imotska krajina; Ivan Kegalj Beser; križarska organizacija; protukomunistički otpor

UVOD

U prvim tjednima nakon što su postrojbe Narodnooslobodilačke vojske (NOV) zauzele Dalmaciju u jesen 1944., započelo je organiziranje hrvatskog protukomunističkog otpora, koje će se posebice manifestirati u obliku gerilskih, odnosno križarskih skupina. U sljedećim godinama takve skupine su mahom djelovale u ruralnim i planinskim područjima, osobito uz granicu sa susjednom Bosnom i Hercegovinom, a njihove će aktivnosti biti okončane počet-

kom 1950-ih kada su upravo na dalmatinskom prostoru uhvaćeni posljednji aktivni križari.

U međuvremenu se križarska djelatnost nije provodila podjednakim intenzitetom. Naime, iako su prve križarske skupine na dalmatinskom prostoru osnovane još krajem 1944., uspješne akcije Korpusa narodne obrane Jugoslavije (KNOJ) i Odjeljenja za zaštitu naroda (OZN) veoma su brzo prouzročile njihovo osipanje, pa se djelovanje pojedinih skupina svelo na puko preživljavanje. Tako se na Biokovu i neretvanskom prostoru broj križara, od njih 1.400 do 1.500, smanjio na otprilike 500 u srpnju 1945. godine.¹ O prvim mjesecima osnivanja križarskih skupina svjedoče brojni dokumenti. Tako se u izvješću OZN-e za srednju Dalmaciju za veljaču i ožujak 1945. navodi da »o bilo kakovim neprijateljskim organizacijama ne može se govoriti, niti o bilo kakvom organizovanom radu neprijatelja, osim pojedinačnih ispada pristalica raznih reakcionarnih grupa, što se u zametku suzbija protuakcijama naših organizacija, a u težim slučajevima same OZNE«.² U zapisniku savjetovanja Opunomoćstva OZN-e III. odsjek za oblast VIII. korpusa NOV-a Jugoslavije od 1. i 2. ožujka 1945. godine Petar Ljuština ističe da su »ustaške« organizacije »zahvaljujući našim vojničkim i političkim udarcima danas mrtve«, iako to ne znači da je njihovo djelovanje potpuno prestalo te se osvrće na problem križara i potrebu njihove brze likvidacije.³ U izvješću OZN-e za srednju Dalmaciju za travanj 1945. zabilježeno je da na prostoru kotara Solin — Split »ustaških i četničkih elemenata ima u svim selima, grupišu se i ubacuju razne parole«.⁴ U sljedećem izvješću za svibanj 1945. godine OZN-a

¹ Zdenko RADELIĆ, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.—1950.*, Alfa — Hrvatski institut za povijest, Zagreb., 2011., 458.

² Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), *Odjeljenje za zaštitu naroda za Hrvatsku (dalje: OZN-a za Hrvatsku)*, 11.31.9; Blanka MATKOVIĆ — Ivan PAŽANIN, *Zločini i teror u Dalmaciji 1943.—1948., počinjeni od pripadnika NOV, JA, OZN-e i UDB-e, Dokumenti*, 2011., 405-410, https://www.academia.edu/1773275/ZLO%C4%8CINI_I_TEROR_U_DALMACIJI_1943.-1948._PO%C4%8CINJENI_OD_PRIPADNIKA_NOV_JA_OZN-e_i_UDB-e_DOKUMENTI_War_Crimes_and_Terror_in_Dalmatia_Between_1943_and_1948...-Documents, posjećeno 4. kolovoza 2023.; Mate RUPIC — Vladimir GEIGER, *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.—1946., Dokumenti, Dalmacija, Slavonski Brod — Zagreb*, 2011., 367-371.

³ HDA, *OZN-a za Hrvatsku*, 11.3.1. B. MATKOVIĆ — I. PAŽANIN, *Zločini i teror u Dalmaciji 1943.—1948.*, 97-110; M. RUPIC — V. GEIGER, *Partizanska i komunistička represija*, 77-390.

⁴ Državni arhiv u Splitu (dalje: DAS), *Sekretarijat unutrašnjih poslova za Dalmaciju (dalje: SUP za Dalmaciju)*, Izvještaj OZNA-e za srednju Dalmaciju za travanj 1945. godine (prethodno kutija 168); Blanka MATKOVIĆ, *Split i Srednja Dalmacija u dokumentima OZN-e i UDB-e 1944.—1962., Zarobljenički logori i likvidacije, Hrvatska družba povjesničara «Dr. Rudolf Horvat» i Kulturno društvo Trilj, Zagreb — Trilj*, 2017., 47; B. MATKOVIĆ — I. PAŽANIN, *Zločini i teror u Dalmaciji 1943.—1948.*, 417-441.

za srednju Dalmaciju javlja o pojačanom radu »reakcije koja se vrlo brzo snašla i prilagodila svoj rad uslovima po završetku rata«. ⁵ Štoviše, »reakcija u svome radu u mnogome koristi neaktivnost, pa čak i odsutnost našeg političkog djelovanja u selima od kojih su se naši politički rukovodioci po oslobođenju i previše udaljili.« ⁶

Ovi podaci upućuju na znatne oscilacije u djelovanju križarskih skupina u prvim poslijeratnim mjesecima, kada su one još uvijek u fazi boljeg organiziranja i razvijanja mreža jataka u čiju su se pomoć pripadnici tih skupina mogli pouzdati. U dolazećim godinama ta će se organizacija dodatno učvrstiti, osobito prelaženjem hercegovačkih križara na dalmatinski teritorij, pa će tako na tom području djelovati nekoliko većih skupina, poput skupine duvanjskog križara Mirka Kapulice i imotskog križara Nedjeljka Piplice, koje će često prelaziti s dalmatinskog prostora na hercegovački i obratno. Osim Drniške krajine, izrazito intenzivno područje križarskih aktivnosti bit će upravo Pipličina Imotska krajina. Tijekom istog razdoblja u hrvatskim gradovima osnivaju se organizacije političkog protukomunističkog otpora, poput one Frane Bettinija i Frane Tente u Splitu. ⁷ Istovremeno je u Splitu djelovala i Križarska organizacija srednje Dalmacije, čija je zadaća bila prikupljanje novčane i druge pomoći te održavanje postojećih i stvaranje novih kontakata. Rad spomenute organizacije širio se i na splitsku okolicu, uključujući Solin, Klis, Dicmo, Dugopolje i Bisko, a njezini članovi su održavali i kontakte s križarskim jatcima na području Livna. ⁸

Potpuna rekonstrukcija organiziranja i djelovanja takvih organizacija znatno je otežana zbog fragmentiranosti izvješća OZN-e, odnosno Uprave državne bezbjednosti (UDB) te dosjea njihovih članova. Ipak, unatoč izazovima, na temelju dostupnih dokumenata može se sa sigurnošću zaključiti da su slične organizacije postojale i u Dalmatinskoj zagori, odnosno u ruralnim područjima na čiju su se pomoć oslanjale osobito križarske skupine koje su utočište potražile u planinskim masivima Biokova i Kamišnice te na drugim

---

⁵ DAS, SUP za Dalmaciju, Izvještaj OZNA-e za srednju Dalmaciju za svibanj 1945. godine, 3. 6. 1945., Br. 714/45 (prethodno kutija 168); B. MATKOVIĆ — I. PAŽANIN, *Zločini i teror u Dalmaciji 1943.—1948.*, 460-472.

⁶ DAS, SUP za Dalmaciju, Izvještaj OZNA-e za srednju Dalmaciju za svibanj 1945. godine, 3.6.1945., Br. 714/45 (prethodno kutija 168); B. MATKOVIĆ — I. PAŽANIN, *Zločini i teror u Dalmaciji 1943.—1948.*, 460-472.

⁷ Blanka MATKOVIĆ, »Prilog poznavanju povijesti grada Splita i okolice u poratnom razdoblju (1946.—1947.): nepoznati detalji iz dosjea Frane Tente«, u: *Tusculum: časopis za solinske teme*, 10 (1), Solin, 2017., 145-159.

⁸ Blanka MATKOVIĆ, »Zaboravljena povijest grada Splita i njegove okolice — Križarska organizacija srednje Dalmacije kroz UDB-in dosje Zlate Radović«, u: *Tusculum: časopis za solinske teme*, 15 (1), Solin, 2022., 125-141.

lokacijama. Tako se u Rekonstrukciji banditizma za bivši Kotar Makarska Službe državne sigurnosti (SDS) Socijalističke Republike Hrvatske (SRH) ističe da su »na terenu ovoga kotara, banditi neposredno prije početka svog djelovanja pokušali stvarati i stvorili su nekoliko križarskih organizacija« znajući da bez potpore u narodu neće moći opstati. Organizatori i članovi takvih organizacija, »mahom proustaški elementi« nisu stupali u »bandu«, nego su živjeli »legalnim životom« u svojim kućama i pomagali su »oružanu bandu« u šumi. Njihov zadatak je bio djelovati promidžbeno i tako utjecati na narod naglašavajući da će tadašnji režim uskoro propasti i da će ponovno biti rat. Osim toga, moralno su i materijalno pomagali »bandite« te tiskali i dijelili letke kojima su pozivali na nasilno rušenje komunističke vlasti. Pojedini članovi takvih organizacija pristupali su križarskim skupinama, a neki su djelovali samo kao jataci. Prema spoznajama SDS-a, takve skupine su postojale u Cisti Velikoj, Cisti Provi, Donjem Prološcu, Runovićima, Gornjem Prološcu i Gornjim Vinjanima kao i u pojedinim selima na neretvanskom području. Većina njihovih članova je s vremenom otkrivena i kažnjena, a likvidacijom križarskih skupina prestalo je i djelovanje križarskih organizacija.⁹ Ovaj rad razmatra djelovanje jedne takve organizacije upravo na području Imotske krajine, odnosno Ciste Velike.

KOMUNISTIČKA REPRESIJA NA BIOKOVSKO-NERETVANSKOM PODRUČJU KRAJEM 1944. I POČETKOM 1945. GODINE

U jesen 1944. godine partizanske postrojbe zauzele su 21. listopada Makarsku, 24. listopada Vrgorac, 26. listopada Metković i 28. listopada Imotski, čime je uspostavljena kontrola nad biokovsko-neretvanskim područjem. O situaciji uoči zauzimanja tog prostora i u prvim tjednima komunističke vlasti ostalo je sačuvano izvješće Opunomoćstva OZN-e biokovsko-neretvanskog područja, koje je 22. prosinca 1944. upućeno OZN-i za oblast VIII. dalmatinskog korpusa NOV-a. U tom je dokumentu zabilježeno da je u posljednjim danima pred samo zauzimanje spomenutog prostora »reakcija HSS-a« širila »svoju propagandu time, što je pričala da će se iskrcati Englezi«, a ona je osobito bila aktivna na imotskom području. »Drugovi iz Opunomoćstva imali su

⁹ HDA, *Služba državne sigurnosti (SDS) RSUP SRH* (dalje: *SDS RSUP SRH*), 015.17., Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Makarska; Blanka MATKOVIĆ, *Imotska krajina u dokumentima Ozne, Udbe i Narodne milicije (1944.—1957.)*, Likvidacije i progoni, Hrvatska družba povjesničara »Dr. Rudolf Horvat«, Zagreb, 2017., 912-932; Blanka MATKOVIĆ — Stjepan ŠTIMAC, *Vrgorska krajina, Makarsko primorje i neretvanski kraj u dokumentima OZN-e, UDB-e i Narodne milicije (1944.—1965.)*, Likvidacije i progoni, Hrvatska družba povjesničara »Dr. Rudolf Horvat«, Zagreb, 2018., 1182-1202.

upadati u mjesta skupa sa vojskom, pohvatati narodne neprijatelje, pokupiti razne neprijateljske arhive, omogućiti pravilno preuzimanje bivših ustanova od NOO-a, postaviti kontrolu kretanja i slično«, navodi se dalje u istom izvješću. No, lokalna OZN-a nije bila u potpunosti organizirana, a u kotarima Makarska, Vrgorac i Metković postojali su povjerenici u otprilike 60 posto sela. »Bivši R.O.C.¹⁰ nije ostavio nikakove sređene kartoteke, već je o pojedinim narodnim neprijateljima bilo pisano u raznim izvještajima« pa Opunomoćstvu nije bilo moguće u kratkom vremenu urediti kartoteku s obzirom na to da je prvo trebalo provesti organizaciju na terenu. Nadalje, plan rada pri »oslobađanju« bio je uglavnom utvrđen, ali nije mogao biti preciziran zbog istaknutih nedostataka, posebice uzme li se u obzir činjenica da sastanak s opunomoćenikom uopće nije bio održan jer je opunomoćenik bio u zarobljeništvu. Također, za razliku od vrgorskog i makarskog kotara, u kojima su »osloboditelji« navodno dočekani s oduševljenjem, u metkovskom kotaru narod je bio pomalo uplašen zbog dolaska Hercegovačke divizije, jer su među vojnicima prepoznali neke bivše četnike iz okolnih sela. Na imotskom području »ustaški simpatizeri i reacioneri, koji su očekivali dolazak Engleza« su se »razočarali u očekivanju i povukli sami u sebe«. »Nastalo je nepovjerenje prema svakome, a to se osobito opazilo nakon što je uslijedilo hapšenje narodnih neprijatelja«, ističe se u tom izvješću. No, iako je »oslobodjenje« nastupilo iznenadno bez detaljno razrađenog plana, Opunomoćstvo se »prilično snašlo u prvom nastupu«. ¹¹ Čete bataljuna Korpusa narodne obrane Jugoslavije (KNOJ) odmah su otpremljene u sva četiri kotara biokovsko-neretvanskog područja. ¹²

U prvim tjednima i mjesecima nakon partizanskog zauzimanja Dalmacije upravo zbog nesređenih kartoteka na imotskom i metkovskom području dogadale su se brojne »nepravilnosti«, pa se tako u istom izvješću navodi:

Kad su članovi Opunomoćstva došli u ta mjesta, zatvori su bili natrpani sa zatvorenicima. Naime hapšenja nisu vršena samo po nalogima Opunomoćstva, već su hapsile Komande Mjesta, NOO-i, pojedinci, što u prvi mah Opunomoćstvo nije uspjelo spriječiti. Članovi su se tako uglav-

---

¹⁰ Rejonski obavještajni centar.

¹¹ HDA, *OZN-a za Hrvatsku*, kut. 41, 11.42.1., Izvješće Opunomoćstva OZN-e biokovsko-neretvanskog područja, 22. 12. 1944.; B. MATKOVIĆ — S. ŠTIMAC, *Vrgorska krajina, Makarsko primorje i neretvanski kraj*, str. 905-914; B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, str. 555-564; M. RUPIC — V. GEIGER, *Partizanska i komunistička represija i zločini, Dalmacija*, 252-260.

¹² DAS, *SUP za Dalmaciju*, br. 108, Elaborat o radu stanice Narodne milicije Metković (1959.). B. MATKOVIĆ — S. ŠTIMAC, *Vrgorska krajina, Makarsko primorje i neretvanski kraj*, 135-140.

nom pozabavili rješavanjem odnosno raščišćavanjem zatvora, jer je među uhapšenima bilo dosta, koje je trebalo odmah pustiti. Zabavljeni ovakovim poslovima, ostale važne stvari rješavane su na dohvat, bez sistematskog plana. Ipak, nije učinjen neki propust koji bi za sobom povukao veće posljedice. Svi narodni neprijatelji za koje se znalo da se nalaze u mjestima uhvaćeni su, osim onih koji su prije pobjegli i dobro se krili. Pokupljene su neprijateljske arhive gdje su se pronašle... Postupak vojske na našem sektoru prilikom oslobađanja bio je pravilan na svim kotarevima, osim na kotaru Imotski. [...] Tako su u Metkoviću neki vojnici išli po kućama i od civila na svoju ruku uzimali razne predmete, kao satove, cipele itd. Zbog ovakovog postupka nastalo je negodovanje kod naroda, ali je to bilo spriječeno. Na Makarskom i Vrgorskom kotaru nije bilo nepravilnosti koje bi upadale u oči.¹³

Osim toga, »odmah se pristupilo mobilizaciji za NOV, u čemu je učinjen jedan velik propust s tim, što su sela odmah mobilisana dok se nije tako aktivno pristupilo mobilizaciji građanstva i činovništva, što je na imotskom kotaru prouzrokovalo neraspoloženje seoskih masa i u mnogome prouzrokovalo dezertstvo ili ne prijavljivanje u NOV«. Stoga se među narodom imotskog kotara čulo negodovanje i primjedbe o Mobilnoj komisiji: »Govorili su da se i bolesni ljudi šalju u vojsku, bez da ih se pregleda, da se šalju i stariji tako da se uopće ne vraća nitko tko se prijavi.« Slične reakcije izazvalo je izdvajanje hrane za NOV, koji teret je zbog iscrpljenosti kotareva Vrgorac i Makarska spao uglavnom na kotareve Imotski i Metković, »gdje su mase manje svjesne i odane NOP-u«. Zabilježeno je da u imotskom kotaru »još dobar dio masa nasjeda neprijateljskoj propagandi«, a na tom području krio se i veći broj dezertera i onih koji su nisu htjeli odazvati mobilizaciji. Veći dio svećenstva bio je »neprijateljski raspoložen« prema Narodnooslobodilačkom pokretu (NOP), osobito na imotskom području gdje se osjećalo »življe kretanje«.¹⁴

Čini se da je povećana zabrinutost imotskog stanovništva uspostavom nove vlasti barem djelomično bila posljedica potpisivanja tzv. Sporazuma Ti-

¹³ HDA, OZN-a za Hrvatsku, kut. 41, 11.42.1., Izvješće Opuномоćства OZN-e biokovsko-neretvanskog područja, 22. 12. 1944.; B. MATKOVIĆ — S. ŠTIMAC, *Vrgorska krajina, Makarsko primorje i neretvanski kraj*, 905-914; B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 555-564; M. RUPIC — V. GEIGER, *Partizanska i komunistička represija i zločini, Dalmacija*, 252-260.

¹⁴ HDA, OZN-a za Hrvatsku, kut. 41, 11.42.1., Izvješće Opuномоćства OZN-e biokovsko-neretvanskog područja, 22. 12. 1944.; B. MATKOVIĆ — S. ŠTIMAC, *Vrgorska krajina, Makarsko primorje i neretvanski kraj*, str. 905-914; B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 555-564; M. RUPIC — V. GEIGER, *Partizanska i komunistička represija i zločini, Dalmacija*, 252-260.

to-Šubašić na Visu u lipnju 1944. godine. Stoga se u OZN-inom izvješću od 12. srpnja 1944. navodi da se narod Imotske krajine bojao restauracije kralja Petra i četničkog nasilja, što bi mogla biti posljedica represije kojoj je stanovništvo bilo izloženo tijekom 1930-ih.¹⁵ Također, iako je rad Komunističke partije u Imotskom bio obnovljen uoči Drugog svjetskog rata, sačuvani dokumenti otkrivaju da njezin utjecaj u Imotskoj krajini ipak nije bio velik u usporedbi s onim u susjednim područjima. O tome svjedoči izvješće OZN-e iz rujna 1944., u kojemu se navodi da je »uslijed krvne povezanosti sa ustašama i iz straha pred okupatorom, još priličan dio masa ovog kotara pasivan ili neprijateljski raspoložen prema N. O. Borbi«.¹⁶ Nadalje, čini se da su se stanovnici Kotara Metković suočavali s represijom sličnom onoj u Imotskoj krajini, dok je represija na područjima Kotara Makarska i Kotara Vrgorac bila barem naizgled znatno slabija. Razlozi za to mogli bi se naći u nešto ranijoj povijesti ovih prostora. Tako je prema dostupnim podacima, u predratnim godinama stanovništvo Imotskog i Metkovića podržavalo uglavnom Hrvatsku seljačku stranku (HSS), i to njih između 96 i 98%, a utjecaj stranaka s »jugoslavenskim predznakom« bio je znatno snažniji u kotarima Makarska i Vrgorac, u kojima je 1938. oko 16% birača glasalo za Jugoslavensku radikalnu zajednicu (JRZ) Milana Stojadinovića. U Kotaru Imotski samo 3,77% stanovnika je podržavalo Stojadinovića, a u Metkoviću njih tek 1,69%.¹⁷ Na lokalnim izborima 1940. čak 22% Vrgorčana i 16% Makarana glasalo je za jugoslavenske izborne liste, dok na imotskom i metkovskom prostoru takve stranke nisu mogle računati na potporu.¹⁸

Zbog »neprijateljskog raspoloženja« na imotskom području, postrojbe KNOJ-a odmah po obavljenim zadaćama u kotarima Makarska, Vrgorac i Metković težište svog rada preusmjerile su upravo na Imotsku krajinu. »Uspjeh je bio dobar«, no »kako je naš sektor velik, a bataljon nije popunjen, to nije u stanju da udovolji svim potrebama i uspješno radi na likvidiranju bandita«, zaključuje se u izvješću OZN-e iz prosinca 1944. godine. Zbog velikog

---

¹⁵ HDA, *OZN-a za Hrvatsku*, kut. 41, 11.41.01; B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 17.

¹⁶ HDA, *OZN-a za Hrvatsku*, kut. 41, 11.42.01; B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 17.

¹⁷ Miroslav UJDUROVIĆ, *Biokovsko-neretvansko područje u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, Split, 1983., 36; B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*,

¹⁸ M. UJDUROVIĆ, *Biokovsko-neretvansko područje*, 39. B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 14. Opširnije o HSS-u u Dalmaciji u razdoblju između 1935. i 1941. vidi: Hrvoje MARKULIN, *Organizacija i djelovanje Hrvatske seljačke stranke u Dalmaciji (1935.—1941.)*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2022. O djelovanju HSS-a u Banovini Hrvatskoj vidi: Tomislav KARDUM, Stjepica GRGIĆ, *Maček nam je voda — Općinski izbori u Banovini Hrvatskoj*, Zagreb, 2023.

broja uhićenih u sva četiri kotara, nepotpunih podataka te pomirljivosti i neprokazivanja od strane naroda, svi članovi Opunomoćstva usmjerili su se na terenski rad zbog čega reorganizacija Opunomoćstva OZN-e još nije bila potpuno provedena. Opunomoćstvo je preuzelo bivše sudske zatvore u Makarskoj, Vrgorcu i Imotskom, jer nije bilo »povoljnijih« zgrada, a osiguravale su ih postrojbe KNOJ-a.¹⁹ Uz zatvor u Imotskom, veći broj osoba s biokovsko-neretvanskog područja zatvoren je u logorima u Makarskoj i Pločama²⁰ te u splitskom logoru Gripe²¹, ali također u zagrebačkim logorima Kanal i Maksimir, odnosno u zatvorima u Novoj Vesi, Petrinjskoj i Đorđićevoj.²²

Ujdurović navodi da su nakon zauzimanja biokovsko-neretvanskog područja »hapšeni reakcionarni i protivnarodni elementi koji su služili okupatoru i ustaškim vlastima« iako su »najteži zločinci pobjegli za njemačkom i ustaškom vojskom«. Prema njegovim podacima, do 20. studenog u makarskom kotaru uhićeno je 30, u vrgorskom 40, metkovskom 70, a u imotskom kotaru 76 osoba, koje su ispitivali i sudili im vojni sudovi. Prema istom autoru, do tog datuma na smrt je osuđeno i streljano 18 osoba u makarskom kotaru, 17 u vrgorskom, 16 u imotskom i navodno nijedna osoba na području Metkovića.²³ Ipak, riječ je o netočnim podacima jer je, npr. u Metkoviću, zabilježen veći broj strijeljanih.²⁴ No, čak i da je riječ o točnim podacima, ostaje činjenica da se Ujdurovićeve tvrdnje odnose na prva četiri tjedna nove vlasti, pa ni u kojemu slučaju ne otkrivaju prave razmjere komunističke re-

¹⁹ HDA, *OZN-a za Hrvatsku*, kut. 41, 11.42.1., Izvješće Opunomoćstva OZN-e biokovsko-neretvanskog područja, 22. 12. 1944.; B. MATKOVIĆ — S. ŠTIMAC, *Vrgorska krajina, Makarsko primorje i neretvanski kraj*, 905-914; B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 555-564; M. RUPIC — V. GEIGER, *Partizanska i komunistička represija i zločini, Dalmacija*, 252-260.

²⁰ B. MATKOVIĆ — S. ŠTIMAC, *Vrgorska krajina, Makarsko primorje i neretvanski kraj*, str. 982, 984-987; B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 655-659.

²¹ Čitav popis logoraša na Gripama pronađen je u Državnom arhivu u Splitu i objavljen je u zbirci dokumenata koju je pod naslovom *Split i srednja Dalmacija u dokumentima Ozne i Udbe (1944.—1962.)*, *Zarobljenički logori i likvidacije* priredila Blanka Matković (Hrvatska družba povjesničara »Dr. Rudolf Horvat« i Kulturno društvo Trilj, Zagreb — Trilj, 2017., 81-242). Potrebno je naglasiti da se vjerojatno radi o nepotpunom dokumentu koji je nastao krajem 1944. godine, pa se na temelju njega ne može sa sigurnošću ustanoviti koliko je doista zarobljenika s biokovsko-neretvanskog područja bilo zatvoreno u Splitu.

²² B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 650-652.

²³ M. UJDUROVIĆ, *Biokovsko-neretvansko područje u narodnooslobodilačkoj borbi*, 313.

²⁴ Blanka MATKOVIĆ, »Poslijeratna komunistička represija i križari na neretvanskom prostoru: djelovanje Milasove skupine u dokumentima UDDBA-e i Narodne milicije (1)«, u: *Kroatologija*, 14 (1), Zagreb, 2023., 295-318.

presije, niti uključuju detalje o osobama kojima uopće nije suđeno i koje su likvidirane bez ikakve istrage. Jedan nedatirani poslijeratni popis s imenima 32 osobe likvidirane između svibnja 1945. i studenog 1946. potvrđuje da je poslijeratnih likvidacija svakako bilo.²⁵ Prema podacima UDB-e od 3. svibnja 1948., između 28. listopada 1944. i 3. svibnja 1948. u Imotskoj krajini likvidirano je 67 osoba u dobi između 18 i 71 godine, uključujući šest žena.²⁶ Dio likvidiranih osoba bili su pripadnici križarskih organizacija, odnosno škripara ili kamišara, kako su nazivani. Te skupine uglavnom su likvidirane u drugoj polovici 1940-ih godina, odnosno u razdoblju kada su aktivnosti križarskih organizacija zabilježene i na prostoru Ciste Velike, što je i predmet ovoga rada.

POSILIJERATNA SIGURNOSNA SITUACIJA NA PODRUČJU STANICE NARODNE MILICIJE CISTA PROVO

U poslijeratnim godinama području stanice Narodne milicije (NM) Cista Provo pripadala su naselja Aržano, Biorine, Cista Provo, Cista Velika, Dobranje, Lovreć, Studenci i Svib. Prema podacima iz sačuvanog elaborata navedene stanice NM-a, taj je prostor tijekom čitavog Drugog svjetskog rata ostao pod dominacijom ustaša, izuzevši sela Dobranje, Svib i Biorine. Ustašama je tako pristupilo 416, a domobranima 616 osoba. Nasuprot tome, u NOV je 1941. dobrovoljno otišlo osam osoba iz Studenaca. NOV-u je 1942. pristupilo još 45 osoba, a 1943. njih samo 25. Krajem 1944. kada je Dalmacija zauzeta po partizanskim postrojbama, u NOV je s ovog prostora mobilizirano oko 700 osoba. Samo 20-ak osoba s istog prostora aktivno je surađivalo s NOP-om. Većina nekada istaknutih članova HSS-a podržala je Ustaški pokret iako su poslije »oslobođenja« mnogi postali »dobri« simpatizeri novog društvenog uređenja i aktivno su se isticali u suradnji s »narodnim« vlastima. No, nekadašnji pripadnici Mačekove zaštite ostali su »negativni« nastavljajući »neprijateljski« djelovati prema novim vlastima. U međuvremenu su za krivična djela protiv naroda i države osuđene 42 osobe, uključujući 15 osoba osuđenih na smrtnu kaznu. Ratni i demografski gubici na čitavom području stanice NM-a Cista Provo bili su svakako veliki jer je pred dolaskom partizanskih postrojbi izbjeglo oko 150 osoba, od kojih je navodno oko 30 posto njih vjerojatno

---

²⁵ DAS, *SUP za Dalmaciju*, br. 122, Popis osoba likvidiranih »kratkim postupkom« na području kotara Metković (bez datuma). B. MATKOVIĆ — S. ŠTIMAC, *Vrgorska krajina, Makarsko primorje i neretvanski kraj*, 1011-1012.

²⁶ B. MATKOVIĆ, *Split i srednja Dalmacija*, 484-492; B. MATKOVIĆ — I. PAŽANIN, *Zločini i teror u Dalmaciji 1943.-1948.*, 612-617; B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 772-781; M. RUPIC — V. GEIGER, *Partizanska i komunistička represija i zločini, Dalmacija*, 920-925.

poginulo tijekom povlačenja prema austrijskoj granici u svibnju 1945. godine. Ostala je nepoznata sudbina nekoliko osoba za koje se pretpostavljalo da su poginule ili su pod drugim imenom nastavile živjeti u Slavoniji ili Vojvodini.²⁷

Radi lakšeg razumijevanja okolnosti u kojima su križari mogli računati na veću potporu u pojedinim selima, potrebno je kratko iznijeti i podatke iz elaborata stanice NM-a Cista Provo za neka sela toga staničnog područja. Tako je, prema podacima iz elaborata stanice NM-a Cista Provo, nakon Drugog svjetskog rata u Aržanu živjelo oko 1.500 stanovnika. U godinama pred sam rat navodno se nijedan od njih nije priključio hrvatskim emigrantima u Italiji. Tek su se 1943. petorica mještana dobrovoljno priključila NOV-u, a općom mobilizacijom krajem 1944. u partizanske postrojbe otišlo je oko 200 stanovnika Aržana. Tijekom rata mještani su navodno »dobro« pomagali NOP-u u hrani i odjeći. Nakon rata su za krivična djela protiv naroda i države osuđene tri osobe. S »neprijateljskim« poslijeratnim radom navodno je nastavio župnik don Jozo Marenić, koji je uspio čak i članove Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) »obratiti, tj. da klonu duhovnoj sili.«²⁸

U drugom selu ovog staničnog područja, Biorinama, nakon Drugog svjetskog rata živjelo je oko 800 stanovnika. Iz elaborata stanice NM-a Cista Provo za Biorine doznaje se da je pred Drugi svjetski rat jedan mještatinin boravio u ustaškom logoru na Liparima u Italiji. Godine 1942. šest stanovnika je pristupilo NOV-u, a 1943. su im se pridružila još šestorica. Općom mobilizacijom krajem 1944. u partizanske postrojbe otišlo je oko 70 osoba. Trećina sela je materijalno pomagala NOP-u, a broj aktivnih suradnika NOP-a s početnih šest 1942. godine stalno se povećavao. Tijekom rata župnik je bio don Jere Jerić, rodom iz Vranjica pokraj Splita, koji je navodno bio aktivni ustaški suradnik i koji je 1943. u strahu od partizana utočište našao u »ustaškom uporištu« Cisti Velikoj. Nakon rata je selo ostalo bez župnika, pa je tu dužnost obnašao don Ante Jurić, župnik iz Ciste Velike, »čije se neprijateljsko djelovanje ogleda svakog dana sve više«, no »s obzirom da je u selu Biorinama jaka organizacija SK²⁹ pak njegovo neprijateljsko djelovanje ne može doći do izražaja.«³⁰ Čini se da u poslijeratnom razdoblju na području Aržana

²⁷ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Elaborat stanice Narodne milicije za Cistu Provo, nedatirano; B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 31-36.

²⁸ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Elaborat stanice Narodne milicije za Aržano, nedatirano; B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 55-64.

²⁹ Savez komunista Jugoslavije (SKJ).

³⁰ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Elaborat stanice Narodne milicije za Biorine, nedatirano; B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 81-86.

i Biorina nije zabilježeno organiziranje križarskih skupina ni osnivanje križarskih organizacija. Uzevši u obzir da su mještani obaju sela u većem broju pomagali partizanima, križarima je zasigurno bilo teže očekivati veću potporu, onakvu na kakvu su mogli računati u nekim drugim naseljima istog staničnog područja.

Od oko 700 stanovnika Ciste Prove, samo se jedna osoba u predratnom razdoblju pridružila ustašama u njihovim logorima u Italiji.³¹ Jedina dva dobrovoljca priključila su se partizanskim postrojbama 1943. Sljedeće godine je u NOV mobilizirano oko 25 osoba. Tek je manji broj mještana aktivno pomagao NOP-u, a među njima se osobito isticao Stipe Mustapić, koji je ujedno bio član Narodnooslobodilačkog odbora (NOO) za Cistu Provu. Nakon rata je zbog krivičnih djela protiv naroda i države, na vremenske kazne osuđeno šest osoba. Seoski župnik don Filip Mandarić, rodom iz Ciste Velike, tijekom rata je navodno bio aktivni suradnik »neprijatelja« te je radio na organiziranju mladih. Nakon završetka rata Mandarić je ostao u selu te je nastavio s »neprijateljskim« djelovanjem. Štoviše, prema navodima iz elaborata stanice NM-a Cista Provo, Mandarić je organizirao križarsku »bandu« kojoj su se priključili Ivan Bosnić Đile³² Antin (poginuo), Ivan Šitum Petrov (poginuo), Dušan Šitum Grgin (poginuo), Mate Šitum Marijana, Mate Madunić Lukin, Mate Madunić Antin, Jozo Madunić Antin, Marijan Madunić Antin, Ante Madunić Martinov, Marijan — Miljenko Madunić Ivanov, Marijan Madunić Grgin, Dane Ribičić Lukin (poginuo), Jozo Madunić Antin (poginuo), Ivan Madunić Nikolin, Marijan Madunić Božin, Ante Madunić Jurin, Mirko Čubić Božin i Marijan Madunić Antin. Ova skupina je pod vodstvom don Filipa Mandarića navodno djelovala na području Ciste Prove i Sviba, no nije pljačkala niti činila druga kaznena djela. Članovi skupine su se okupljali uglavnom tri kilometra iznad sela kod Madunića staja, gdje ih je u lipnju 1945. opkolila postrojba KNOJ-a. U sukobu je poginulo pet pripadnika skupine, a ostali su uspjeli pobjeći. Među njima je bio i don Filip Mandarić, koji se sakrio u Svibu kod Galića staja, gdje je otkriven i zatim ga je Sud za zaštitu nacionalne časti osudio na smrt.³³ O ovoj skupini ostalo je zabilježeno veoma malo podataka, vjerojatno zato što, kako je rečeno, nisu zapisane značajnije aktivnosti spomenute grupe. U dosjeu Ivana Keglja zvanog Beser, ustaškog tabornika u Cisti Velikoj, ostao je sačuvan popis strijeljanih s područja seos-

---

³¹ Opširnije o emigrantima u Italiji vidi: Alma Tea RUGELJ, Josip DUKIĆ, *Ustaše: hrvatski revolucionari u Italiji (1931.—1941.): dokumenti*, Split, 2022.

³² Pogrešno upisan kao Đivo Bosnić.

³³ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Elaborat stanice Narodne milicije za Cistu Provo, nedatirano; B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 91-98.

kog NOO-a Cista Provo u kojemu je, između ostalog, zabilježeno osam imena s bilješkom: »Streljan kao škripar više sela Prova dana 3. IV. 1945.« Riječ je o Cvitanu Maduniću Jurinu, Mati Maduniću Božinu, Jozi Maduniću pok. Ante, Marijanu Maduniću Nikolinu, Dušanu Šitumu Grginu, Ivanu Šitumu Petrovu, Marijanu Bosniću Antinu i Dinku Ribičiću Lukinu. Usporedbom prethodno navedenih imena zabilježenih u citiranom elaboratu Narodne milicije za Cistu Provu, očito je djelomično podudaranje, uz napomenu da je u elaboratu Dinko Ribičić naveden kao »Dane«. Osim toga, umjesto Ivana Bosnića Đile, na popisu strijeljanih je i Marijan Bosnić Antin, a Cvitan Madunić, Mate Madunić i Marijan Madunić nisu evidentirani u elaboratu.³⁴ Stoga ostaje nejasno jesu li svi navedeni zapravo bili pripadnici iste skupine s kojom se povezuje ime don Filipa Mandarića te kada je točno likvidirana ta grupa — u lipnju 1945., kako je zabilježeno u elaboratu NM-a za Cistu Provu ili početkom travnja 1945., kako je navedeno u popisu strijeljanih.

Od 2000 stanovnika Ciste Velike, njih petorica su se u Italiji priključili Ustaškom pokretu. Među prijeratnim pripadnicima tog pokreta iz Ciste Velike bio je i Ivan Kegalj Beser, koji je boravio u Njemačkoj.³⁵ Godine 1938. pojedinci su se počeli vraćati i u Cisti Velikoj organizirati Ustaški pokret, pa je tako početkom rata ondje bilo desetak mještana s položenom ustaškom prisegom. Formirana je i »Mačekova zaštita«, kojom je zapovijedao Jure Kegalj pok. Petra, brat Ivana Keglja Besera, koji je uskoro uspostavio suradnju s ustašama. Nakon rata je zajedno s još 12 mještana Ciste Velike zbog krivičnih djela protiv naroda i države, osuđen na zatvorsku kaznu. Među istaknutijim pripadnicima Ustaškog pokreta iz Ciste Velike bio je i Ivo Rojnica, koji je 1941. kraće vrijeme obnašao dužnost ustaškog stožernika u Dubrovniku, a nakon rata je izbjegao u Argentinu.³⁶ Samo četvorica mještana dobrovoljno su se priključila partizanskim postrojbama 1942., a krajem 1944. mobilizirano je 126 stanovnika. Također, veoma mali broj mještana pomagao je NOP-u, a aktivnih suradnika NOP-a od 1943. godine bilo je pet. Župnik je bio don Filip Mandarić, koji je, kako je prethodno navedeno, istu dužnost obnašao i u Cisti Provi, u kojoj je navodno organizirao križarsku skupinu. Nakon rata župnik je postao don Ante Jurić. On je bio osumnjičen da je u suradnji s don Ljubom Madunićem, župnikom u Stobreču pokraj Splita, bje-

³⁴ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Keglja »Besera«, Popis strijeljanih u Cisti Provo, nedatirano.

³⁵ Ivana Keglja kratko spominju neki istaknuti emigranti poput Branimira Jelića. Jere JAREB, *Političke uspomene i rad dra Branimira Jelića*, Cleveland, 1982., 68 i 206.

³⁶ Opširnije je o Rojnici pisao, primjerice, Danijel Crljen. Vidi: Danijel CRLJEN, *Svjedočanstvo*, Buenos Aires, 1984., 5-20.

guncima organizirao bijeg u Italiju.³⁷ Sudeći prema tim podacima, NOP je na području Ciste Prove i Ciste Velike imao znatno manju potporu, pa je upravo ovaj prostor nakon rata mogao biti važnije protukomunističko uporište zbog čega će posljedično ondje u ljeto 1945. biti organizirana križarska organizacija.

U Dobranjama je nakon Drugog svjetskog rata živjelo oko 1.000 stanovnika. Nije zabilježen nijedan odlazak u ustaške logore u Italiji u predratnim danima. Godine 1943. u NOV je otišla jedna osoba, kojoj su se 1944. pridružile još četiri, a krajem 1944. mobilizirano je oko 50 mještana. Veoma malo stanovnika je pomagalo NOP-u, a aktivnih suradnika NOP-a je od 1942. bilo tek troje. Početkom Drugog svjetskog rata don Filip Mandarić, župnik iz Ciste Velike koji je obnašao istu dužnost i u Dobranjama, navodno se pridružio organiziranju Ustaškog pokreta. Poslije je navodno u strahu utočište potražio u Cisti Provi, u kojoj je, kako je prethodno spomenuto, organizirao križarsku skupinu. Nakon rata uhvaćen je u Svibu i osuđen na smrt strijeljanjem. Osim toga, za krivična djela protiv naroda i države osuđena je Matija Milardović, koja je kažnjena konfiskacijom imovine. U međuvremenu je dužnost župnika preuzeo don Petar Kovač, koji je navodno »dosta radio na razbijanju partijske organizacije«, a posebno na krštenju djece članova SK.³⁸

Na području Lovreća živjelo je oko 4.500 stanovnika, a čak 21 je otišao u ustaške logore u Italiji. Pojedini su se u domovinu vratili još 1938. i pristupili organiziranju Ustaškog pokreta zbog čega je na ovom prostoru početkom Drugog svjetskog rata bilo 80-ak osoba s položenom ustaškom prisegom. Godine 1942. NOV-u je pristupilo 14 mještana, a 1944. mobilizirano je 45 osoba. Aktivnih suradnika NOP-a, osim obitelji dobrovoljaca iz 1942., nije bilo. Tijekom rata dužnost župnika obnašao je fra Jozo Šimić, »istaknuti ustaša«, koji je navodno radio na okupljanju mladih. Nakon rata je za krivična djela protiv naroda i države osuđeno 15 osoba. U međuvremenu je dužnost župnika preuzeo fra Paulin Vuković čije se »neprijateljsko držanje svakodnevno više osjeća« jer narod odvraća od komunizma, a komuniste je nazivao »hereticima«. Nekoliko je članova Saveza komunista (SK) klonulo pred tom »duhovnom silom«, pa su krstili djecu ili obavljali druge vjerske obrede.³⁹ U ova dva sela — Dobranjama i Lovreću — također je primjetno da je NOP

---

³⁷ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Elaborat stanice Narodne milicije za Cistu Veliku, nedatirano; B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 109-118.

³⁸ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Elaborat stanice Narodne milicije za Dobranje, nedatirano; B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 135-142.

³⁹ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Elaborat stanice Narodne milicije za Lovreć, nedatirano; B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 325-337.

imao znatno manju potporu u Dobranjama, a kako će naknadno u ovom radu biti objašnjeno, upravo je ondje utočište pronašao nekadašnji ustaški tabornik iz Ciste Velike Ivan Kegalj Beser.

U Studencima je stanovalo oko 2.250 osoba. Prije Drugog svjetskog rata trojica mještana otišla su u ustaške logore u Italiji, a kada su se vratili u zemlju, započeli su organizirati Ustaški pokret, pa je početkom Drugog svjetskog rata ondje bilo 15 osoba s položenom ustaškom prisegom. Godine 1941. osam mještana je pristupilo partizanskim postrojbama, a tijekom 1942. pridružilo im se još 16 osoba. Krajem 1944. mobilizirano je oko 60 stanovnika. Oko 150 obitelji s ovog prostora materijalno je i moralno pomagalo NOP-u, a među njima se posebno isticao Vicko Bilić Pavlinović. Dužnost župnika je obnašao don Nikola Bilić, rodnom iz Prološca, »istaknuti ustaša« koji je radio na okupljanju mladih. U poraču je za krivična djela protiv naroda i države na vremenske kazne osuđeno šest osoba. U međuvremenu je dužnost župnika preuzeo fra Ćiro Ujević, koji se osobito isticao u okupljanju mladih za pohadanje vjeronauka.⁴⁰

U Svibu je živjelo oko 1150 osoba te nije zabilježeno da su pojedinci odlazili u predratnu ustašku emigraciju. Godine 1942. u NOV je otišao jedan mještananin, kojemu su se 1943. pridružile još četiri osobe. Krajem 1944. mobilizirano je oko 140 stanovnika. Stanovništvo je u najvećem broju pomagalo NOP-u prisilno. Nakon završetka Drugog svjetskog rata bivši istaknuti član HSS-a Mijo Brdar povezo se s križarima te je s njima surađivao do kraja lipnja 1946., kada su ti križari uhvaćeni. Brdar je izbjegao suđenje jer je pristao na prestanak s »neprijateljskom« djelatnošću. U elaboratu NM-a za selo Svib zabilježeno je i to da su tijekom 1947. postrojbe KNOJ-a likvidirale šest križara. U međuvremenu su za krivična djela protiv naroda i države osuđene četiri osobe.⁴¹ U usporedbi s nekim drugim selima na području ove stanice milicije, primjetno je da je u Svibu i Studencima znatno veći broj mještana pomagao NOP-u, iako je u Studencima također zabilježen i nešto veći broj članova Ustaškog pokreta.

Na temelju ove kratke analize povijesti pojedinih sela na području stanice Narodne milicije Cista Provo može se zaključiti da su najvjerojatnije potporu križari doista mogli uživati na prostoru Ciste Velike. Ondje je, uz veći broj mještana koji su pristupili Ustaškom pokretu, primjerice i u Studencima, ipak zamjetan i znatno manji broj stanovnika koji su pomagali NOP-u. Iako

⁴⁰ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Elaborat stanice Narodne milicije za Studence, nedatirano; B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 425-434.

⁴¹ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Elaborat stanice Narodne milicije za Svib, nedatirano; B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 437-446.

je na prostoru Ciste Prove djelovala manja križarska skupina, kako je već istaknuto, o njoj je u zasad pronađenim dokumentima sačuvano veoma malo podataka. Nešto više detalja dostupno je upravo o djelovanju križarske organizacije u Cisti Velikoj 1945. godine, i to ponajviše iz osobnih dosjea Ante Kapulice, Ivana Keglja Besera, Jure Keglja, Ljube Šetke i Maruše Šetke, o kojima će riječi biti u sljedećem dijelu ovog rada.

KRIŽARSKA ORGANIZACIJE U CISTI VELIKOJ PREMA OSOBNIM DOSJEIMA LJUBE ŠETKE I MARE ŠETKE

Najveća količina dostupnih podataka o križarskoj organizaciji u Cisti Velikoj sačuvana je u dosjeima OZN-e za dvije djevojke iz toga sela, Ljubu Šetku i Maru Šetku (zvana Maruša). Tako se iz dosjea Ljube Šetke doznaje da je spomenuta organizacija osnovana u ljeto 1945., a opstala je do kraja iste godine kada su uhićene spomenute sudionice ovih događaja. Prvo je 23. studenog 1945. uhićena Ljuba Šetka, rođena 1920. u Cisti, o kojoj je sačuvana zabilješka OZN-e da se po dolasku nekih ustaša iz logora priključila tim pojedincima i stupila u »ustašku« organizaciju koja je organizirana u Cisti Velikoj vjerojatno u srpnju 1945. godine. Spomenutoj organizaciji također su pripadali: Vinka Šetka, Maruša Šetka, Jure Šetka, Stipe Lozančić, neki Tokić i Trento te navodno kao glavni organizator Ante Maglić zvani Antiša. Sa skupinom se povezivalo i ime Mare Rojnice, sestre ustaškog emigranta Ive Rojnice. Skupina je redovito održavala sastanke na kojima su članovi raspravljali o uspostavi veza s križarima, sakupljanju oružja i druge pomoći za križare, okupljanju naroda i slično. Navodno je Ljuba Šetka planirala pristupiti križarskim skupinama kako bi se komunistima osvetila za poginulog supruga svoje sestre te se navodno hvalila kako će i mnogi drugi otići u križare.⁴² U drugoj zabilješki UDB-e istaknuto je da je Ljuba zapravo bila jedna od prvih organizatora križarske organizacije u Cisti, gdje je odvrćala mlade koji su podržavali NOP, pisala parole i govorila da će Maček doći na vlast.⁴³ Presudom Divizijskog vojnog suda u Splitu broj 90/46 dana 6. svibnja 1946. Ljuba Šetka je osuđena na jednu godinu lišenja slobode s prisilnim radom, a kaznu je služila u Ženskom zavodu za prisilni rad Slavonska Požega, odakle je uvjetno otpuštena nekoliko tjedana prije isteka kazne u studenom 1946. godine.⁴⁴ Kad se vratila kući, nije djelovala i moglo se primijetiti da se ne druži s »neprijateljskim elementima«.⁴⁵

---

⁴² DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ljube Šetke, Podaci za Ljubu Šetku, nedatirano.

⁴³ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ljube Šetke, Podaci za Ljubu Šetku, 1. 11. 1947.

⁴⁴ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ljube Šetke, Rješenje o uvjetnom otpustu, 12. 10. 1946.

Ljuba Šetka je prvi put saslušana tri dana prije uhićenja, 20. studenog 1945. godine. U kratkoj izjavi istaknula je da poznaje Antu Kapulicu Petrovog, ustaškog zastavnika kojega nije vidjela nakon zauzimanja Ciste od partizanskih postrojbi u listopadu 1944. niti joj je bilo poznato gdje se ta osoba skriva. Negirala je da je održavala bilo kakve veze s križarima i da im je na bilo koji način pomagala zaključivši da o njima ništa pozitivno nije čak ni kazala, a protiv NOP-a niti je govorila niti je protiv NOP-a ikada bila.⁴⁶

No, ovakva izjava nije bila uvjerljiva jer je već u tim trenucima OZN-a raspolagala većom količinom podataka o kretanju Ljube Šetke i drugih mještana Ciste čija su se imena povezivala s »neprijateljskim« radom. Nešto više o tome otkrivaju zabilješke OZN-e od 3. listopada 1945. koje je potpisao Marko Mustapić. Prema tim podacima, Ljuba Šetka se noću sastajala sa susjedama Vinkom i Marušom Šetkom, iako je razlog ostao nepoznat. Osim toga, Ljuba Šetka je navodno švercala duhan iz Imotskog u Split zbog čega je bila osumnjičena za prenošenje vijesti i održavanje veze. Njezin položaj dodatno je otežalo i to što »većinom ide k ovcama« zbog čega bi »mogla imati vezu sa kamišarima«.⁴⁷ O Vinki Šetki, ženi Petra Šetke, ustaškog emigranta i satnika koji se prema Vinkinu uvjerenju 1945. navodno nalazio u križarskim skupinama u okolici Bjelovara, zabilježeno je da je aktivna u »protunarodnom radu« te se često sastaje sa Antom Magličem, Jozom Magličem i Marom⁴⁸ Kutlešom, suprugom ustaškog emigranta i satnika Ante Kutleše. Ustanovljeno je da se 25. rujna 1945. Vinka Šetka sastala sa suprugom Ivana Keglja Bersera, a 30. rujna 1945. u crkvi je razgovarala s Marom Rojnicom i Ivom Kapulicom, ženom Petrovom, s kojom je održavala kontakte. Nakon tog susreta Mara Rojnica je otišla u Cistu Provu svojem ujaku Ivanu Maduniću, čiji je sin bio u križarima. Rojnica je navodno govorila da piše i baca letke, da njezin brat dolazi u Split te da će na vlast doći kralj Petar i Vlatko Maček. Vinka Šetka je blizak odnos imala i sa svojom nećakinjom Marušom Šetkom, kćeri Petrova brata Ivana, koja »radi neopaženo i neprimjetno«, a bila je osumnjičena kao križarska špijunka, odnosno kurirka. Kontakti Maruše Šetke bili su: Mara Rojnica, Iva Kapulica, Ante Maglič, Jozo Maglič, Vinko Šetka te susjeda Ljuba Šetka s kojom je Maruša Šetka često odlazila čuvati ovce u brdo prema Dobranjama, što je izazvalo sumnju da održavaju vezu s križarima. U njezinoj kući je u prosincu 1944. pronađen Marijan Pleić, po-

⁴⁶ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ljube Šetke, Podaci za Ljubu Šetku, 1. 11. 1947.

DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ljube Šetke, Izjava Ljube Šetke, 20. 11. 1945.

⁴⁷ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ljube Šetke, Podaci o Ljubi Šetki, 3. 10. 1945. DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ljube Šetke, Podaci za Ljubu Šetku, 9. 11. 1945.

⁴⁸ Supruga Ante Kutleše zvala se Matija pa je riječ o netočnom podatku.

ručnik NOV-a, koji je dezertirao u križare, a osim njega, pronađeni su i predmeti koje su križari opljačkali lokalnom NOO-u. Zabilježeno je i to da je Maruša Šetka boravila u Zagrebu, a više puta je odlazila i u Split kamo je navodno švercala duhan i robu iz Imotskog te je, poput Ljube Šetke, navodno održavala vezu. Prema istom izvoru, Ante Maglić bio je »veliki« suradnik križara, a čitav komšiluk je bio »ustaški nastrojen«. Maglić je uglavnom svraćao kod Vinke Šetke i Mare Kutleše te Marijana Vučka, koji je tijekom rata dezertirao iz NOV-a i pristupio ustaškoj vojnici. Vučak je zarobljen pri povlačenju u Sloveniji, a nakon puštanja iz logora navodno je uspostavio vezu s križarima. Pretpostavlja se da su Maglić i Vučak bili odgovorni za puštanje parola među narod, no ništa se konkretno o njihovim aktivnostima nije moglo doznati jer je »cijelo selo ustaški nastrojeno«. Sljedeća osumnjičena bila je Milica Kurtović, koja je udajom bila u rodbinskim odnosima s Ivanom Kegljem Beserom, pa je zaključeno da ga podržava i krije te da održava vezu s križarima. U njezinoj kući je pronađen bunker u kojemu se netko navodno zasigurno krio. Kćeri su joj nakon udaje stanovale u Grabovcu i Vrgorcu zbog čega je Kurtović onamo često odlazila. Također je posjećivala sela Podhum i Prisoje u Bosni i Hercegovini, u kojima je kupovala sijeno te se navodno hvalila da ga ondje može jeftinije dobiti kod »svojih« ljudi. »Po ovome se vidi da bi mogla imati vezu sa kamišarima u Bosni jer iz Prisoja i Podhuma ima dosta ustaša, a sada i kamišara«, zaključili su pripadnici OZN-e. Ipak, nije primijećeno da Kurtović održava vezu sa Šetkama niti se međusobno posjećuju.⁴⁹ Iz ovih zabilješki može se zaključiti da su pojedini mještani Ciste Velike, uključujući i uži krug oko Vinke, Maruše i Ljube Šetke, dulje vremena bili pod nadzorom te su doušnici OZN-e uspjeli rekonstruirati njihove međusobne odnose i kontakte. To potvrđuje i izvadak iz izvješća suradnika Momčila od 14. listopada 1945., u kojemu je zabilježeno da je »u vezi pisanja letaka u Cisti kod Vučkovih kuća od bandita dne 14. 10. 1945. istinito da je Maglić Ante pok. Marka otišao u subotu na večer u 'Vučke' te se sastao sa Vučak Marijanom /gestapovcem/ i oni su prišli ove plakate uz potporu Rojnice Mare, kćeri Stjepana i Šetke Ljube Ivanove, kao i Vinke žene Petra /emigranta/«. ⁵⁰ U potpunijanje podataka o ovoj suradničkoj mreži jataka tijekom listopada 1945. vjerojatno je utjecalo na uhićenja u studenom, kojima je okončano djelovanje spomenute križarske organizacije.

U dosjeu Ljube Šetke sačuvana su tri zapisnika s njezinih saslušanja, i to od 24., 25. i 29. studenog 1945. godine. U prve dvije izjave koje su dane u prostorijama Opunomoćstva OZN-e za Kotar Šestanovac, Ljuba Šetka je rek-

---

⁴⁹ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ljube Šetke, Zabilješke od 3. 10. 1945.

⁵⁰ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Mare Šetke, Iz izvještaja Momčila, 14. 10. 1945.

la da je nakon povratka iz logora negdje u srpnju 1945. Ante Maglić počeo organizirati ustašku organizaciju u Cisti.⁵¹ Šetka je s njim uspostavila kontakt pa ju je on pozvao na suradnju s križarima.⁵² Maglić je više puta navraćao u Šetkin komšiluk, odnosno u zaseok Šetke, gdje je Ljubi, Vinki i Maruši govorio »kako će se ovo prevrniti, da neće ovako ostati, da treba uhvatiti vezu sa kamišarima«. ⁵³ Sa skupinom mještana Maglić je dva puta održao sastanak⁵⁴, a nešto je više podataka ostalo sačuvano o sastanku održanom u drugoj polovici kolovoza iste godine. Tada su se u kući Ljube Šetke sastali Maruša Šetka, Stipe Lozančić i Jure Šetka, koji je tom prilikom poveo razgovor o oružju i kazao da on zna gdje je sakrivena jedna strojnica. Krajem kolovoza održan je drugi sastanak na kojemu su bili: Ljuba Šetka, Vinka Šetka, Maruša Šetka, Stipe Lozančić, Milan Tokić iz Biorina te Ante Maglić, koji je rekao: »Momci i djevojke, držite se dobro, ako kome bude tijesno neka se javi meni.« Čini se da je tom sastanku nazočio i neki Mirko Marasović Trento s Ugljana, koji je navodno kazao da treba skupljati pomoć, uključujući oružje te okupljati narod. Ljuba Šetka je negirala da je na tom sastanku govorila kako treba skupljati pomoć za križare te da »imamo glavnog vođu naše organizacije Marasovića Mirka Trentu«. Također, priznala je kako je pred Magličem rekla da je uhvaćen križar Dragan Vrdoljak, na što joj je on odgovorio da je poslano neko pismo nakon čega je Vrdoljak pušten. Odbacila je bilo kakve veze s Kapuličinom sestrom Ivom kao i optužbu da je govorila: »Ima nas oko 50 u Cisti i okolici za poći u kamišare, samo dobili smo naredbu da ne idemo.« Navodno joj nije bilo poznato tko je lijepio letke u Cisti iako joj je Maglić rekao da će ona znati tko stoji iza toga. Priznala je pak da je Maglić pitao hoće li poći s njime, na što mu je ona odgovorila potvrdno: »Kad nisam u partizane, hoću u kamišare.« Naime, htjela je osvetiti smrt sestrina supruga, koji je odveden iz Splita i ubijen. Nepoznato joj je ostalo kamo su kao križari trebali poći, »za Bosnu ili ostati u ovim krajevima«. Istaknula je da o bombama i oružju nije bilo razgovora, iako je Maglić priznao da on zna gdje oružja ima. Također, kazao joj je da neki Madunić u Cisti Provi ima pečat »zelenog kadra«. Šetka je naposljetku priznala da se zajedno s Marušom Šetkom, Marom Rojnicom, Dinkom Mandarić i Antom Magličem upisala u križarsku organizaciju te da je njihova nakana bila povezati se s Ivanom Kegljem Beserom. Navodno se popis svih članova ove organizacije nalazio kod Maruše Šetke, koja je također imala informacije o onima koji su trebali pris-

⁵¹ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ljube Šetke, Zapisnik sa saslušanja, 24. 11. 1945.

⁵² DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ljube Šetke, Zapisnik sa saslušanja, 25. 11. 1945.

⁵³ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ljube Šetke, Zapisnik sa saslušanja, 24. 11. 1945.

⁵⁴ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ljube Šetke, Zapisnik sa saslušanja, 25. 11. 1945.

tupiti križarskim organizacijama.⁵⁵ Nakon izbora Maglić je iz njoj nepoznatih razloga otišao u Slavoniju i Šetka ga više nije sreala. Na sastanku s Marom Rojnicom i Marušom Šetkom rekla je: »Kako nas je Antiša o svemu zaveo, a sada je pobjegao.« Na to je Rojnica odgovorila da je odbornik Marijan Ramić iz Ciste savjetovao Magliču neka pobjegne.⁵⁶

Posljednji sačuvan zapisnik sa saslušanja Ljube Šetke nastao je 29. studenog 1945. u prostorijama okružne OZN-e Biokovo — Neretva. Bio je to ujedno i najduži zapisnik, u kojemu su pojedine Šetkine izjave znatno dopunjene. Tako Šetka tvrdi da nikada nije pripadala nikakvim organizacijama dok u kuću Vinke Šetke u lipnju ili srpnju 1945. nije svratio Ante Maglić. Tom prilikom Maglić je njoj, Vinki Šetki i Maruši Šetki govorio da se posvadio s odbornikom Jakovom Banovićem, čiji je sin poginuo kao partizan negdje kod Trsta. Maglić ga je stoga pitao zašto se njegov sin nije krio kao i on pa ne bi poginuo. To je uvrijedilo Banovića, koji je, prema Magličevim tvrdnjama, Magliču navodno oduzeo pravo glasa. »Neka oduzmi, ali ja sam uvjeren da ovako neće dugo ostati«, ustvrdio je Maglić istaknuvši da će Maček doći na vlast jer rezultati izbora neće biti priznati. »Puna je šuma naših ustaša«, zaključio je Maglić. Ovaj dio Šetkine izjave odgovara navodima iz prvih dviju izjava. Nadalje, Šetka je ponovno sreala Magliča kada su jednog dana iz crkve pošli kućama. Tom prilikom on joj je navodno kazao sljedeće: »Ako uhvatim vezu sa Kamišnicom, onda ćemo poći u kamišare.« Naime, »čuo je da je Kamišnica puna kamišara i da se nalazi u kamišarima moga brata sin Marko Maglić Jurin Čiče«. Štoviše, »našima u šumi daju Englezi hranu iz aviona«, odnosno »kako su prije potpomagali partizane, sada isto onako potpomazu naše«. S obzirom na to da joj je pri prethodnom susretu kod Vinke Šetke, Maglić kazao da »kada nam ovdje dosadi, mi ćemo u šumu«, Šetka ga je tijekom drugog susreta pitala kako se može priključiti križarima. Maglić joj je odgovorio da nije žurba. Ovaj navod razlikuje se od izrečenog u prethodnim izjavama, kad je Šetka iste pojedinosti pripisala drugom sastanku čitave skupine. Za razliku od prethodne izjave, prema kojoj su se Vinka, Ljuba i Maruša Šetka s Magličem sastale dva puta, u ovoj izjavi Ljuba Šetka navodi da su se sastali još nekoliko puta i da je na tim sastancima Maglić uvijek vodio glavnu riječ. Tvrdio je da će uspostaviti vezu s Antom Kapulicom, Draganom Vrdoljakom i drugim križarima. Prema navodima Ljube Šetke, Vinka i Maruša Šetka također su održavale zasebne sastanke s Magličem, o kojima Ljubi Šetki nije bilo poznato više detalja. »Nije nam Antiša nikada govorio o nekakvoj organizaciji, koliko je meni poznato«, ističe Šetka. No, nakon ne-

---

⁵⁵ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ljube Šetke, Zapisnik sa saslušanja, 24. 11. 1945.

⁵⁶ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ljube Šetke, Zapisnik sa saslušanja, 25. 11. 1945.

koliko rečenica Šetka govori da je organizator »ovoga društva« bila Maruša Šetka, koja je Ljubu Šetku, Maru Rojnicu, Dinku Mandarić i još dvije djevojke upisala u križarsku organizaciju. Pojedince je upisivao i Maglić, navodno od 20 do 30 mladih s područja Ciste. U istoj izjavi Ljuba Šetka ističe da su svi članovi organizacije trebali pristupiti križarskim skupinama, i to kada tako naredi Ante Maglić. U međuvremenu su se navodno iz omladinskih komunističkih organizacija u Cisti ispisali Vinko Kapulica, Anđelko Mandarić i Marko Mandarić, koji su oružje vratili odbornicima. Ipak, Šetka se branila tvrdnjom kako nije ona rekla Trenti da je »omladina bacila zvijezde i da su se organizirali poći sa Beserom u kamišare«. Nejasno je jesu li spomenuti mladići pristupili Magličevoj organizaciji niti ima li komentar o vraćanju oružja veze s Magličevim pokušajima da osigura određenu količinu oružja za križarske skupine. Šetka u istoj izjavi spominje i posjet Maruše Šetke Zagrebu, no nije joj bilo poznato kod koga je Maruša ondje boravila niti je li poslije spominjala ikakvu križarsku organizaciju u tome gradu. Negdje u srpnju 1945. Maglić je prema Šetkinu sjećanju spominjao da oružja ima kod Danka Kraljevića u Blatu na Cetini te da ga treba premjestiti u Cistu o čemu je kontaktirao sa Stipom Lozančićem s namjerom da on obavi taj zadatak. U istoj se izjavi doznaje više i o navodnom pečatu »zelenog kadra«, koji se čuvao u Cisti Provi. Tako Ljuba Šetka ističe da su joj vjerojatno u rujnu Maglić i Vinka Šetka govorili neka s Marom Rojnicom posjeti nekog Madunića u čijem se posjedu nalazio pečat s križem i slovom »U«. No, putem su Rojnica i Šetka od jedne mještanke doznale da je Madunić otišao u Slavoniju, o čemu su obavijestile Maglića te Vinku i Marušu Šetku. Iz iste izjave se doznaje i nešto više pojedinosti o Marasoviću Trenti. Čini se da je bio znanac Vinke i Maruše Šetke koji je tijekom rata radio u policiji u Zagrebu, a nakon završetka rata bio je zatočen je u logoru.⁵⁷

O sastanku kod Vinke Šetke kojemu je nazočio i Trento, Šetka u ovoj izjavi kaže da je održan početkom rujna 1945. umjesto krajem kolovoza, kako je navedeno u jednoj od prethodnih izjava. No riječ je o sitnoj nepodudarnosti, koja nema veći utjecaj na rekonstrukciju djelovanja ove križarske organizacije. Važniji je detalj o samom tijeku razgovora na spomenutom sastanku. Naime, Trento je navodno kazao da se »ovako više ne može izdržati«, na što mu je Vinka odgovorila: »Šteta je da ovdje sada nije Antiša, jer on je naš glavni vođa.« Trento je odgovorio kako poznaje Maglića iz Zagreba te da bi svakako trebao biti na sljedećem sastanku. Taj je sastanak održan tjedan dana poslije, a nazočili su mu: Maruša Šetka, Vinka Šetka, Ante Maglić, Stipe Lozančić, Ljuba Šetka i neka dva Tokića. Kako se Trento nije pojavio do

⁵⁷ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ljube Šetke, Zapisnik sa saslušanja, 29. 11. 1945.

21.00 sat, Maglić je odlučio čekati do 23.00 sata. U međuvremenu je poveo razgovor o oružju koje se nalazilo kod Danka Kraljevića u Blatu na Cetini, a koje je trebalo prenijeti u Magličevu štalu u »Move«. Stipe Lozančić, kojega je Maglić htio poslati po spomenuto oružje, odbio je zadatak. No, u prethodnom dijelu izjave Šetka ovaj detalj smješta u srpanj 1945. godine. Osim toga, Ljuba Šetka je tada rekla da je kod Jure Šetke skriven jedan mitraljez, iako je u prethodnim izjavama tvrdila da na ovom sastanku nije bilo riječi o oružju. Upravo je na ovom sastanku Vinka Šetka spomenula odlazak Maduniću u Cistu Provu, gdje je trebalo preuzeti križarski pečat s namjerom da bude upotrijebljen na letcima koje su planirali lijepiti na crkvu i druge zgrade u selu. Stoga se može zaključiti da se odlazak Mare Rojnice i Ljube Šetke zbilo nakon ovog sastanka, koji se vremenski može smjestiti na kraj kolovoza ili početak rujna 1945. godine. O samim letcima nije sačuvano više detalja u Šetkinim izjavama, osim da su ih na crkvu navodno lijepili Milan Kapulica i Ivan Maglić.⁵⁸

Iz izjave nije jasno je li se Trento pojavio na sastanku u kući Vinke Šetke, iako prethodne izjave Ljube Šetke impliciraju da jest. Sastanak je svakako održan, a prema navodima Ljube Šetke, Vinka je tom prilikom Trenti rekla da će mu dati pismo koje treba odnijeti vezi u Split, a spominjala je i pisma koja je trebalo dostaviti u Zagreb. Čini se da Ljuba Šetka nije znala više detalja o ovim pismima kao ni o mogućim vezama koje je održavala Vinka Šetka. Šetkina izjava završava zaključkom da je bila »zavedena« od Ante Magliča, te kako je »sigurno da ni Vinka ni Maruša ne bi bile u ovoj organizaciji da nije bilo Antiše Magliča«. ⁵⁹ Unatoč pojedinim nepodudarnostima, na temelju zapisnika sa saslušanja Ljube Šetke može se zaključiti da je glavnu riječ u organizaciji ove skupine doista imao Ante Maglić, koji je imao saznanja o svim važnijim aktivnostima grupe.

Dodatni podaci o djelovanju organizacije sačuvani su u dosjeu Mare Šetke, koja je presudom br. 90/46 Divizijskog vojnog suda u Splitu dana 6. svibnja 1946. osuđena na jednu godinu lišenja slobode s prisilnim radom, a uvjetno je otpuštena iz Zavoda za prisilni rad u Požezi u listopadu 1946. godine.⁶⁰ Vratila se u Cistu te se 1948. udala za Matu Barbarića iz Biorina.⁶¹ Mara Šetka je dala prvu izjavu u Cisti dana 20. studenog 1945. godine. Tada je izjavila da poznaje Antu Kapulicu, ustaškog zastavnika, kojega je posljednji put vidjela 1943. godine. Negdje u lipnju 1945. čula je da se Kapulica preba-

---

⁵⁸ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ljube Šetke, Zapisnik sa saslušanja, 29. 11. 1945.

⁵⁹ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ljube Šetke, Zapisnik sa saslušanja, 29. 11. 1945.

⁶⁰ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Mare Šetke, Rješenje o uvjetnom otpustu, 13. 10. 1946.

⁶¹ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Mare Šetke, Podaci, 20. 4. 1948.

cio u Biokovo, gdje se pridružio križaru Draganu Vrdoljaku. Istaknula je da ne poznaje nijednog ustašu iz Ciste koji je trenutačno u križarima niti je s križarima održavala ikakvu vezu, a nepoznato joj je bilo tko je lijepio križarske letke oko crkve u Cisti.⁶² Kako je prije spomenuto u vezi sa slučajem Ljube Šetke, ni ova izjava Maruše Šetke nije mogla biti uvjerljiva jer je izrečena isti dan kad i Ljubina, odnosno nekoliko tjedana nakon što je OZN-a već raspolagala obiljem podataka o kretanju i kontaktima sudionika ovih događaja.

Mara Šetka je uhićena 15. prosinca 1945. godine, a saslušana je u prostorijama okružne OZN-e Biokovo — Neretva u Makarskoj tri dana poslije. Tom je prilikom Mara Šetka izjavila kako zna za postojanje križarske organizacije u Cisti jer je Ante Maglić tražio da popiše ljude koje bi trebalo učlaniti, uključujući Milana Kapulicu, Ivana Maglića i njegova brata te Ljubu Šetku, Dinku Mandarić i Maru Rojnicu, o čemu se Mara naknadno povjerila Ljubi Šetki. U izjavi se Mara Šetka osvrnula i na znatno ranije događaje, pa je tako priznala da su u prosincu 1944. u njezinu kuću doista svratili križar Marijan Pleić u društvu Ante Šetke. Spomenula je i boravak u Zagrebu tijekom kojega je u domu Anke Rojnice upoznala Maricu Starčević iz Like, koja joj je rekla da je vidjela Marina strica Petra Šetku na ulici u Zagrebu. Spomenula je i pismo Matije Kutleše iz Bjelovara, koja je pisala neka kaže strini Vinki da joj je suprug Petar dobro i da se za njega ne brine.⁶³ Istog je dana zabilježena izjava Vinke Šetke, koja je istaknula da je Ante Maglić namjeravao poslati Marušu nekom čovjeku u Bosnu, no ona je to odbila. Iz ove izjave nije jasno zbog čega je Maruša Šetka trebala ići u Bosnu i Hercegovinu te je li se možda radilo o pokušaju uspostave veza s drugim križarskim organizacijama. Potpuno razumijevanje ove Vinkine izjave i stavljanje pojedinih detalja u širi povijesni kontekst nije moguće jer njezin dosje zasad nije pronađen, pa ostaje nepoznato kada je uhićena i saslušavana te što je tijekom tih saslušavanja izjavila.

U dostupnim je dokumentima ipak sačuvan nastavak Marušina saslušanja nakon više od mjesec dana, odnosno 25. siječnja 1946., pa se može pretpostaviti da je u međuvremenu saslušavanja trebalo biti još, ali sve izjave nisu sačuvane. Iz te izjave doznaje se da je Maruša bila »žestoka simpatizerica partizana« prije negoli su se u Cistu vratili Ante Maglić i »ustaške« žene, među kojima Vinka Šetka, Matija Kutleša, Ana Klarić i Mila Ramić. Također, u ovoj izjavi Maruša opovrgava Magličeve tvrdnje da su upravo ona i njezina strina Vinka popisivale članove križarske organizacije u Cisti. Umjesto toga, Maruša ističe da joj je Maglić kazao kada je izgubio pravo glasa da »piše sve

⁶² DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mare Šetke, Izjava, 20. 11. 1945.

⁶³ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mare Šetke, Zapisnik sa saslušanja, 18. 12. 1945.

što nam partizani učine nepravedno, jer da neće doći do izbora, pošto će se sve ovo preokrenuti«. Iz Marušinih izjava može se zaključiti da njezini odnosi s Magličem nisu bili najbolji još iz ratnih dana. Tako ona ističe da je Maglič pobjegao iz partizanskih postrojbi negdje oko Širokog Brijega, a po dolasku u Zagreb je njezinu stricu Petru i strini Vinki kazao da Maruša održava vezu s partizanima i šije im odjeću. Nakon toga joj je strina pisala da je može biti sram, a stric joj je poručio da će joj razbiti šivaću mašinu. Njihovo pismo joj je iz Zagreba donio Petar Kapulica, otac križara Ante Kapulice, a o pojedinostima ovih događaja navodno je bio obaviješten i odbornik Marijan Ramić. Maruša je priznala da je jedanput bila na sastanku s Magličem, a nazočili su mu i: Ljuba Šetka, Vinka Šetka, Ivan Maglič, Stipe Lozančić i dva Tokića. Sastanak je vodio Ante Maglič, a katkad je glavnu riječ preuzimao Ivan Maglič. Maruša tvrdi da tijekom sastanka uopće nije govorila, a ostali su spominjali da »ovo« neće biti do izbora jer će vlast propasti zbog čega ne treba ići u križare. Iz Marušine izjave doznaje se i to da se u slučaju pečata »zelenog kadra«, koji je bio skriven u Cisti Provi, radilo o Marijanu Maduniću Pupi. Šetka ovu izjavu zaključuje riječima kako ne priznaje da je davala papir za pisanje letaka.⁶⁴ Ovom je izjavom Maruša Šetka nastojala umanjiti svoju ulogu u organiziranju ove skupine u Cisti Velikoj. U tom kontekstu može se shvaćati i njezina napomena o odnosima s Magličem iz ratnih dana. Iako je sigurno kako se na temelju drugih dostupnih dokumenata može zaključiti da je glavnu riječ doista vodio Ante Maglič, iz izjava Ljube Šetke proizlazi da je Marušina uloga ipak bila važnija od one koju je ona bila voljna priznati i da su se Maruša i Maglič ipak vjerojatno sastajali više puta.

U međuvremenu je u prostorijama Uprave zatvora Okružne OZN-e Biokovo — Neretva u Makarskoj dana 18. siječnja saslušan i Ante Maglič, čiji dosje zasad nije pronađen. Prijepis zapisnika s Magličeva saslušanja sačuvan je u dosjeu Mare Šetke, ali pojedini dijelovi su izostavljeni i čini se da sačuvana kopija sadržava jedino podatke koji se odnose na Maru i Vinku Šetku. Prema spomenutoj izjavi, Maglič tvrdi da se u srpnju 1945. vratio kući jer je bio otpušten iz vojske kao nesposoban. Navodno su mu prišle Vinka i Mara Šetka, koja mu je spomenula da je sve mlade, posebno ženske osobe u Cisti popisala u križarsku organizaciju i da su popis navodno predale Ivan Keglju Beseru. Vinka Šetka je, prema pričanju, dodala kako je na tom popisu navedeno koliko ima organiziranih križara u Cisti, odnosno koje osobe su trebale poći »u šumu«. Prema Magličevim tvrdnjama, taj je popis pripremljen prije njegova povratka.⁶⁵ Ovaj dio Magličeve izjave svakako je sporan jer

---

⁶⁴ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mare Šetke, Zapisnik sa saslušanja, 25. 1. 1946.

⁶⁵ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mare Šetke, Zapisnik sa saslušanja Ante Magliča, 18. 1. 1946.

iz izjava Ljube Šetke proizlazi da je zapravo Maglić prišao spomenutim ženama. Osim toga, dvojben je i navod o Ivanu Keglju Beseru. Naime, kako će biti objašnjeno u sljedećem dijelu ovoga rada, Kegalj se u Cistu vratio ili u lipnju ili u kolovožu 1945. nakon čega se krio i njegovi su kontakti bili znatno ograničeni. A prema sačuvanim zapisnicima sa saslušanja, Kegalj se nije susretao sa Šetkama, ali jest s Maglićem. U spomenutoj izjavi Maglić dalje tvrdi da su mu Vinka i Mara Šetka negdje u ljeto 1945. spomenule kako su one samo tiskale i izdavale letke, odnosno da su ih razbacivale po selu, iako ni za ovaj navod nema drugih dokaza. Štoviše, o letcima je navodno znao tek toliko da je Maruša Ivanu Magliću navodno dala papir za letke koje je zatim navodno ispisao Dušan Kutleša.⁶⁶ Doduše, nejasno je o kojim je letcima točno riječ, jer iz ranije citiranog izvješća suradnika Momčila od 14. listopada 1945. proizlazi da je pripremu letaka u tom razdoblju organizirao upravo Maglić.

Maglić je ipak priznao da su održani sastanci u kući Vinke Šetke, na kojima se uglavnom raspravljalo o promidžbi, a da su im nazočili: Ivan Maglić, Ivan Kapulica, Ljuba Šetka, Mara Šetka, Vinka Šetka, Stipe Lozančić i dva Tokića. Mara Šetka je navodno poticala da »lažemo čim više«, a njezine instrukcije Maglić je, tvrdi se, prenosio drugima. »Štogaod one govore da sam ja rekao, to su one govornice«, ističe Maglić u ovoj izjavi pokušavajući odbaciti krivnju s obrazloženjem da su ga »ove Šetke zavele«, iako se iz svih izjava Ljube i Maruše Šetke može zaključiti kako je glavnu riječ u ovoj organizaciji doista vodio Maglić. Maglić je također rekao kako mu nije poznato kome su Šetke pisale pisma u Zagreb i Split niti po kome su ta pisma slale, osim da je jedno pismo u Zagreb trebao odnijeti Trento, koji je onamo trebao otputovati »kako bi donio neke vijesti«. Čini se da bi ova tvrdnja mogla biti istinita jer odgovara detaljima iz izjave Ljube Šetke. Nadalje, Maglić je istaknuo da su mu Vinka i Mara Šetka kazale da postoji nekakav pečat »zelenog kadra« kod Marijana Madunića Pupe. Navodno je upravo Maruša govorila da bi trebalo prikupljati pomoć za križare, no Maglić tvrdi da »nije nitko htio dati ni 5 para«. Što se oružja tiče, Vinka i Maruša Šetka su mu govornice da su kod njih skrivena dva pištolja i jedna strojnica te da za pištolje nije bilo metaka. Ni ove Magličeve navode ne podupiru izjave drugih sudionika, osobito ne one Ljube Šetke, u kojima se Maglić izričito povezuje s pokušajima prikupljanja oružja. Kao članove organizacije kojoj je i on pripadao, Maglić navodi: Vinku Šetku, Ljubu Šetku, Marušu Šetku, Stipu Lozančića, Ivana Tokića i Milana Tokića, no tvrdi da se nisu upisivali ni u kakve knjige, iako su odr-

⁶⁶ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mare Šetke, Zapisnik sa saslušanja Ante Maglića, 18. 1. 1946.

žavali sastanke na kojima je on gotovo uvijek nazočio. Na temelju drugih izjava, vjerojatno je da su ovoj skupini pripadali također: Mara Rojnica, Ivan Maglić, Iva Kapulica i Jure Šetka. No, za to nema sigurne potvrde. »Obično smo se između sebe zvali 'križari' i imali smo poći svi u šumu, ali ja sam se uvijek od odlaska u šumu izvlačio«, zaključuje Maglić svoju izjavu.⁶⁷ Sudeći prema izjavama Ljube i Maruše Šetke, ovo bi donekle mogla biti istina, jer se čini da je Maglić doista otezao s odlaskom u križare, uz izliku da će tadašnja vlast brzo propasti i da žurbe za odlazak »u šumu« nema.

S obzirom na drastične nepodudarnosti u ključnim detaljima iz izjava Ante Maglića i ostalih sudionika ovih događaja, 25. siječnja 1946. u prostorijama Uprave zatvora Okružne OZN-e u Makarskoj organizirano je suočavanje Maglića s Vinkom i Marušom Šetkom, koje su opovrgnule njegove tvrdnje. Šetke su istaknule da prije Magličeva povratka u Cistu ondje nije postojala nikakva organizacija te da one nikada nisu tiskale i bacale letke. Također, negirale su da su Magliču ikada spomenule da se kod Madunića nalazi pečat »zelenog kadra«.⁶⁸ To bi mogla biti istina uzme li se u obzir tvrdnja iz prethodno citirane izjave Ljube Šetke prema kojoj je ona prvi put čula o spornom pečatu upravo od Ante Maglića.

Tri dana poslije, odnosno 28. siječnja 1946., Opunomoćstvo OZN-e Biokovo — Neretva podnijelo je prijavu protiv Ljube i Mare Šetke. Zbog fragmentiranosti sačuvanih dokumenata, ne može se sa sigurnošću reći je li istog dana podnesena i prijava protiv Vinke Šetke. U obje sačuvane prijave navedeno je da su Ljuba i Maruša Šetka po »oslobođenju« zemlje 1945. godine započele s »protunarodnim« radom te su u srpnju iste godine počele organizirati »ustaško-križarsku«, odnosno »ustaško-kamišarsku-križarsku« organizaciju u selu Cisti u suradnji s Antom Magličem i Vinkom Šetkom.⁶⁹ »Inspirator« ovih aktivnosti navodno je bila Ljuba Šetka, koja je s Marušom Šetkom odvrćala mlade koji su pod njihovim utjecajem »bacili petokrake« te su ih pozivale da pristupe križarskoj organizaciji s namjerom da će »poći k Beseru u kamišare«.⁷⁰ Maruša Šetka je uz podršku Vinke Šetke i Ante Maglića us-

---

⁶⁷ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mare Šetke, Zapisnik sa saslušanja Ante Maglića, 18. 1. 1946.

⁶⁸ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mare Šetke, Zapisnik sa suočavanja Ante Maglića s Vinkom i Marom Šetkom, 25. 1. 1946.

⁶⁹ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mare Šetke, Prijava OZN-e protiv Mare Šetke, 28. 1. 1946. DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ljube Šetke, Prijava OZN-e protiv Ljube Šetke, 28. 1. 1946.

⁷⁰ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mare Šetke, Prijava OZN-e protiv Mare Šetke, 28. 1. 1946. DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ljube Šetke, Prijava OZN-e protiv Ljube Šetke, 28. 1. 1946.

pjela okupiti oko 30 mještana, a popis je navodno dostavila Ivanu Keglju Beseru. Također, održavala je veze sa Zagrebom šaljući onamo pisma svom stricu i križaru Petru Šetki, koji se ondje navodno krio, a s kojim je pokušavala uspostaviti vezu u rujnu 1945., kada je posjetila glavni hrvatski grad. Istovremeno je sudjelovala u pripremi letaka te redovito odlazila na sastanke na kojima se dogovaralo prenošenje oružja križarima u šumu.⁷¹ U međuvremenu je Ljuba Šetka »širila propagandu« i na sastancima govorila da se izbori neće održati jer će se u zemlju vratiti Maček. Sudjelovala je u pisanju letaka u kojima se govorilo protiv tadašnje vlasti, odnosno širila se »ustaško-kamišarska« promidžba. Letci su navodno bili označeni pečatom koji se čuvao kod Marijana Madunića u Cisti, a na kojemu su bili križ i slovo »U«. Nazočila je sastancima koji su se održavali u kući Vinke Šetke te je radila na prikupljanju pomoći za križarsku organizaciju, uključujući oružje pa je tražila da se strojnica koja se nalazila kod Jure Šetke osposobi i prenese križarima. Prema istoj prijavi, Ljuba Šetka je navodno s prikupljenom pomoći trebala poslati člana navedene organizacije u Zagreb da donese vijesti i uspostavi kontakte s »ustašama«. Osim toga, namjeravala se pridružiti križarima u šumi i oružano se boriti protiv komunističkog režima.⁷²

Uspoređujući optužbe protiv Ljube i Maruše Šetke sa sačuvanim izjavama svih sudionika, može se zaključiti da je većina optužbi doista bila tek OZN-ina interpretacija s namjerom da se spomenutim ženama oteža položaj u kojemu su se našle. Niti u jednoj dostupnoj izjavi nema nikakvih naznaka da je inicijator ove organizacije bila Ljuba Šetka. Nijedan akter ne povezuje Ljubu Šetku s pisanjem letaka niti je itko spomenuo da je upravo ona »širila propagandu« i govorila da će se u zemlju vratiti Maček. Netočno je i to da je Ljuba Šetka planirala poslati člana organizacije u Zagreb. Zapravo, pismo koje je trebalo odnijeti u dostupnim se izjavama izričito povezuje s Vinkom Šetkom. Također, nije točno da je Maruša Šetka dostavila ikakav popis Ivanu Keglju Beseru, što potvrđuje njegova izjava koju je OZN-a u trenutku pokretanja prijave protiv Maruše i Ljube Šetke već imala, jer je Kegalj zatvoren i saslušan krajem 1945. godine. Nije točno ni to da je Maruša Šetka održavala kontakte sa stricem Petrom. Zapravo, iz njezinih je izjava jasno da kontakt sa stricem nije uspjela uspostaviti niti je sa sigurnošću znala gdje se on nalazi i je li doista živ.

⁷¹ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Mare Šetke, Prijava OZN-e protiv Mare Šetke, 28. 1. 1946.

⁷² DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ljube Šetke, Prijava OZN-e protiv Ljube Šetke, 28. 1. 1946.

Na temelju sačuvanih dokumenata moguće je tek djelomično rekonstruirati hrvatski protukomunistički otpor u Cisti. Zasad nisu pronađeni drugi dokumenti koji bi znatno doprinijeli rasvjetljavanju ovih događaja, iako se iz prijave OZN-e protiv Maruše Šetke sa sigurnošću može zaključiti da su, osim Ante Maglića, Ljube Šetke i Maruše Šetke, saslušavani također Vinka Šetka i Stipe Lozančić. Ostala je sačuvana tek kratka bilješka UDB-e u dosjeu Ivana Keglja Besera, u kojoj piše kako Vinka Šetka govori da su seoskoj križarskoj organizaciji pripadali: Milica Kurtović, Marijan Bezerov, Čarkan Vučkov, Mirko Vučkov, Ante Rojnica, Ivan Kapulica, Ana /ili Mara/ Maglić, Jozo Maglić, Biko Burazin, Ivan Tokić, Pupe Madunić i Pupe Botin te da se također govorilo da su članovi bili Čiča Madunić i Ante Kapulica. Uz nedatiranu bilješku, dodana je napomena: »Ovo treba provjeriti.«⁷³ Ipak, ostalo je nejasno je li ikakva provjera uopće provedena, osobito uzme li se u obzir činjenica da su u prijavi Ljuba i Mara Šetka optužene za djela koja su se vjerojatnije mogla pripisati Anti Magliću. Ovo je osobito važno uzeti u obzir jer je, kako je već istaknuto, u trenutku kad su podnesene obje prijave, dakle, u siječnju 1946., ključna figura Ustaškog pokreta u Cisti Velikoj — Ivan Kegalj Beser — već bio uhićen, saslušan i likvidiran. Stoga je u sljedećem dijelu ovog rada važno objasniti detalje iz dosjea Ivana Keglja Besera, na koji su se pozivali članovi križarske organizacije u Cisti Velikoj, i njegova brata Jure Keglja.

BRAĆA KEGALJ — NOSITELJI PRIJERATNOG HRVATSKOG PROTUJUGOSLAVENSKOG OTPORA U CISTI VELIKOJ

Glavne osobe prijeratnog protujugoslavenskog otpora u Cisti Velikoj svakako su bila braća Jure i Ivan Kegalj zvani Beser. Jure Kegalj, sin pok. Petra i pok. Jake rođ. Kegalj iz Ciste, rođen 13. svibnja 1900., oženjen i bez djece, uhićen je 17. ožujka 1945. godine. Dva dana prije Kegalj je upućen Kotarskom NOO-u Imotski s ciljem da bude upućen u operativnu jedinicu ili radni bataljun, a u popratnom dopisu Općinskog NOO-a Lovreć navedeno je da je on »za vrijeme okupacije ovih krajeva vršio neprijateljsku obavještajnu službu u neprijateljskom garnizonu Cisti Provo« te je bio »desna ruka popa Mandarića«. Umjesto u radni bataljun Kotarski NOO Imotski je Keglja poslao Opunomoćstvu OZN-e Imotski, s naputkom kako je potrebno »ispitati mrežu pete kolone«.⁷⁴ U izvaji koju je dao 10. travnja 1945. u prostorijama Opu-

---

⁷³ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Keglja »Besera«, Bilješka o Vinki Šetki, nedatirano.

⁷⁴ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Jure Keglja, Dopis Općinskog NOO Lovreć, 15. 3. 1945.

nomoćstva OZN-e biokovsko-neretvanskog područja Kegalj je uglavnom govorio o događajima iz Drugog svjetskog rata te je istaknuo da nikada nije imao kontakte s križarima.⁷⁵ Presudom Vojnog suda za oblast Dalmacije, odnosno Vijeća kod Komande područja južne Dalmacije br. 121/45 koje je zasjedalo u Dubrovniku 16. svibnja 1945., Jure Kegalj osuđen je na šest godina teškog prisilnog rada i gubitak građanske časti tijekom izdržavanja kazne, no radilo se o djelima počinjenima u Drugom svjetskom ratu.⁷⁶ Kaznu je služio u Zavodu za prisilni rad u Staroj Gradiški.⁷⁷ U međuvremenu je skupina mještana, koju su sačinjavali: Petar Mandarić, Marijan Kujić, Marijan Ramić i Vice Mandarić, 5. kolovoza 1945. dala izjavu protiv braće Kegalj. Pritom su netočno izjavili da je Jure Kegalj surađivao s križarima implicirajući da je upravo to bio razlog osuđujuće presude u Dubrovniku. Također, tvrdili su da se njegov brat Ivan Kegalj Beser povlačio do Slovenije, odakle se vratio kući i pridružio križarima.⁷⁸ Iako će se ova informacija pokazati potpuno netočnom, ostatak će zabilježena u pojedinim dokumentima OZN-e, kako će biti objašnjeno u sljedećim odlomcima. Rješenjem Ministarstva Narodne Republike (NR) Hrvatske br. 21922/46 Kegalj je dana 22. lipnja 1946. pušten na slobodu, iako mu je kretanje bilo ograničeno isključivo na prostor Ciste Velike. Unatoč tome Kegalj je povremeno odlazio u Split i Imotski te se kretao po okolnim selima. Često su ga viđali u društvu svećenika don Ante Jurića, s kojim su se susretali i ostali »neprijateljski elementi«.⁷⁹ Poslije je registriran u kategoriju II c kod UDB-e za Kotar Imotski jer je u Kraljevini Jugoslaviji bio istaknuti član HSS-a u Cisti Velikoj, a tijekom rata je pomagao Ustaški pokret te jer je imao brata »ustaškog emigranta«, koji je uhvaćen i strijeljan.⁸⁰ U SDS-ovoj rekonstrukciji Ustaške nadzorne službe ostalo je zabilježeno da je djelovao »šovinistički«.⁸¹

Za razumijevanje poslijeratnog protukomunističkog otpora u Cisti značajniju je ulogu imao Jurin brat Ivan Kegalj zvani Beser. Rođen je 12. siječ-

⁷⁵ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Jure Keglja, Izjava sa saslušanja Jure Keglja, 10. 4. 1945.

⁷⁶ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Jure Keglja, Presuda Juri Keglju, 16. 5. 1945.

⁷⁷ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Jure Keglja, Dopis UDB-e za oblast Dalmaciju, 1. 7. 1946.

⁷⁸ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Jure Keglja, Izjava skupine mještana Ciste, 5. 8. 1945.

⁷⁹ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Jure Keglja, Podaci za predsjednika mjesne organizacije HSS-e Velika Cista, nedatirano.

⁸⁰ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Jure Keglja, Podaci UDB-e za NRH, Odjeljenje za Oblast Dalmaciju, Oponomoćstvo za kotar Imotski, 1. 8. 1950.

⁸¹ HDA, *Služba državne sigurnosti (SDS) RSUP SRH* (dalje: *SDS RSUP SRH*), 013.2.45., Rekonstrukcija UNS-a sa kotara Makarska; B. MATKOVIĆ, *Imotska krajina*, 933-968.

nja 1891. te je bio oženjen i otac troje djece. Prije Drugog svjetskog rata bavio se korparenjem u Češkoj, Njemačkoj i drugdje. Godine 1933. susreo se s dr. Brankom Jelićem, koji je govorio da »oni vode politiku Stipana Radića i da se bore za Republiku, a da se zovu ustaše i da je on bio u Belgiji i da su tamo svi naši ljudi stupili u tu stranku«. Kegalj ističe: »Svi smo bili s njim jer smo se i ranije osjećali Hrvati i bili uz Stipana Radića.« Budući da je svake zime dolazio kući u Cistu, Kegalj je o istim idejama govorio mještanima, što će rezultirati većim brojem pripadnika Ustaškog pokreta u Cisti Velikoj.⁸² Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske Kegalj je postavljen za tabornika u Općini Lovreć, a tu je dužnost obnašao do kolovoza 1941. nakon čega se bavio kućanskim poslovima.⁸³ »Selo Cista čuveno je kao ustaško selo«, zaključuje se u jednom dokumentu s Kegljevim podacima, uz napomenu da je »glavni pokretač i organizator ustaštva u ovom selu samo Beser, jer on je neumorno radio na tome već skoro 15 godina«.⁸⁴

Kako je već istaknuto, skupina mještana iz Ciste, u kojoj su bili: Marijan Ramić, Vice Mandarić, Petar Mandarić, Marijan Kuić i Ante Burazin, dali su 5. kolovoza 1945. izjavu protiv Ivana Keglja. U drugoj sačuvanoj verziji te izjave Kegljevi mještani tvrde da je Kegalj »oslobođenje« dočeka u Zagrebu te se »uputio kući sa milijonima kuna i, kako se govori, sa nekoliko tisuća američanskih dolara, u Brinju u Lici oduzeto mu je nekoliko milijona kuna, 20 pari cipela i razne druge robe, dočim dolore je nekako prošvercao«. Isti je »glavni širitelj reakcionarni vijesti i laži« jer je »narodna vlast za njega ludost i nasilje«.⁸⁵ Nejasno je kako su spomenuti mještani mogli imati spoznaje o kretanju Ivana Keglja Besera, no na temelju njegovih izjava može se zaključiti da su informacije bile netočne. O Kegljevu uhićenju kod Ančića kuća u Dobranjama doznajemo iz dopisa Opunomoćstva OZN-e za Kotar Šestanovac br. 497 od 1. studenog 1945., koji je upućen okružnoj OZN-i Biokovo — Neretva. Kegalj je uhvaćen istog dana, a u dopisu također piše da je saslušan na brzinu i na »lijepi način«, no »isti je preplašen i ne priznaje ništa drugo«.⁸⁶ Kegljeva izjava je doista iznimno kratka, a prvi njezin dio odnosi se na razdoblje Drugog svjetskog rata. U drugom dijelu izjave Kegalj navodi da je

---

⁸² DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Keglja »Besera«, Izjava Ivana Keglja, 7. 11. 1945.

⁸³ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Keglja »Besera«, Izjava Ivana Keglja, 8. 11. 1945.

⁸⁴ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Keglja »Besera«, Podaci o Ivan Keglju Beseru, 6. 11. 1945.

⁸⁵ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Keglja »Besera«, Izjava skupine mještana, 5. 8. 1945.

⁸⁶ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Keglja »Besera«, Dopis Opunomoćstva OZN-e Šestanovac, 1. 11. 1945.

u listopadu 1944. otišao u Zagreb na bolovanje, a ondje je ostao do proljeća 1945. godine. Tri tjedna prije zauzimanja Zagreba po postrojbama Jugoslavenske armije (JA) Kegalj je otišao u Dugo Selo, gdje je dočeka dolazak JA, izvadio propusnicu u Kotarskom narodnom odboru (NO) i uputio su kući. Vlakom je stigao do Bugojna, a odande je krenuo pješke. Povratkom kući zadržavao se u Cisti, gdje ga je uzdržavala žena, i u Dobranjama, gdje su mu pomagali Matija Milardović, Ante Ančić i tajnik NO-a Dobranje Božo Ančić. Kegalj je istaknuo da se s križarima nikada nije sastajao.⁸⁷

Sljedećeg dana, 2. studenog 1945., Kegalj je saslušan u prostorijama Okružnog odjeljenja OZN-e Biokovo — Neretva. Tom je prilikom također zabilježena kraća izjava, čiji se veći dio odnosi upravo na razdoblje nakon listopada 1944., kada su Imotsku krajinu zauzele postrojbe NOV-a. Tako Kegalj ponovno ističe da je u Zagreb otišao na liječenje te je ondje ostao do »oslobođenja«. Umjesto tri tjedna, u ovoj izjavi navodi da je u Dugo Selo otišao nekoliko dana prije pada Zagreba jer su ondje troškovi života bili niži. Točan datum njegova odlaska u Dugo Selo je manje bitan. Ono što je važno znati u kontekstu ovog rada jest to da je u Dugom Selu Kegalj ostao do 29. svibnja 1945. kada je dobio propusnicu i otišao kući. Kegalj dalje ponavlja da je vlakom putovao do Bugojna, a zatim se pješke uputio kući kamo je stigao 11. lipnja 1945. godine. Kod kuće je bio samo dva dana, nakon čega je pošao »u šumu«. Stalno se skrivao u blizini svoje kuće, a hranu mu je donosila njegova supruga. Zaklon je pronašao i u domovima Matije Milardović i Ante Ančića iz Dobranja, koji su ga također opskrbljivali hranom. S Ančićem je razgovarao o predaji, ali tek nakon proglašenja amnestije. Kegalj još jedanput ističe da nije imao drugih kontakata, ni s civilima ni s križarskim skupinama. Štoviše, »niti jednog od njih poznajem koji su i gdje se sada nalaze«, tvrdi Kegalj istaknuvši da nikada nije odlazio na planinu Kamišnicu gdje su se križari krili niti su oni dolazili njemu. »Mene su oni mrzili i nisu u meni imali povjerenje jer se moj sin nalazi u JA, a ja sam se krio radi toga jer sam se bojao vlasti pošto sam bio ustaša od 1933. god. pa sam mislio da će me vlasti ubiti«, zaključuje Kegalj i dodaje da o letcima u Cisti nikada nije čuo niti mu je poznato tko ih je pisao i bacao.⁸⁸

Kegljeve navode djelomično potvrđuje propusnica izdana od Kotarskog NOO-a Dugo Selo dana 29. svibnja 1945. godine, koja je priložena uz njegov dokument. Unatoč tome, u podacima za Ivana Keglja Besera, koji su 6. studenog 1945. dostavljeni Opunomoćstvu OZN-e Kotara Šestanovac, ponovljeno je da se Kegalj povlačio prema Sloveniji, »odakle je također neka-

⁸⁷ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ivana Keglja »Besera«, Izjava Ivana Keglja, 1. 11. 1945.

⁸⁸ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ivana Keglja »Besera«, Izjava Ivana Keglja, 2. 11. 1945.

ko uspio da se provuče i povratio se kući, gdje se je odmah pridružio ustaškoj kamišarskoj bandi Ante Kapulice.⁸⁹ Dva dana poslije Okružno odjeljenje OZN-e Biokovo — Neretva poslalo je javnom tužitelju za okrug Biokovo — Neretva u Makarskoj dopis u kojemu se navodi da je Ivan Kegalj Beser, od 1933. »zakleti ustaša« i bivši ustaški tabornik u Cisti, »pred našom vojskom bježao u Imotski i tamo sudjelovao u raznim akcijama i pokoljima«. Štoviše, »povukao se pred oslobođenjem ovih krajeva do Slavonije i uspio se je povratiti neprimjetno«. U dopisu također piše da je odmah po povratku u Cistu Kegalj pristupio križarskim skupinama »te kao sposoban propagator i agitator bio je povraćen sa zadatkom na teren da sakuplja ljude za kamišare i u narod ubacuje razne parole, te se je cijelo vrijeme zadržavao po selima između Kamišnice i Cetine, a ponekad je odio i u Kamišnicu na sastanke sa bandom« dok ga nisu uhvatili pripadnici KNOJ-a.⁹⁰ Sljedećeg dana, 9. studenog 1945., javni tužitelj je odobrio otvaranje istrage protiv Ivana Keglja Besera.⁹¹

S obzirom na to da su dostupni dokumenti fragmentarno sačuvani, nejasan je tijek istrage nakon 9. studenog 1945. godine, no na temelju jednog dokumenta može se zaključiti da pojedine Kegljeve izjave nedostaju. Tako se u izjavi iz ovog razdoblja, koja je datirana s 27. prosinca 1945., navodi da je riječ o »nastavku saslušanja« u prostorijama zatvora Okružne OZN-e Biokovo — Neretva. Izjava je nešto dulja od danih početkom studenog, a u cijelosti se odnosi upravo na događaje koji su se zbili nakon Kegljeva povratka u Cistu. Kegalj još jedanput ističe da je kući došao iz Dugog Sela, no umjesto 11. lipnja, kako je ranije naveo, u ovoj izjavi tvrdi da se u Cistu vratio krajem kolovoza 1945. godine. Budući da je imao propusnicu, putovanje mu nitko nije branio niti ga je itko »gnjavio«. Kada je stigao kući, javio se Matiji Milardović, koja mu je dala jesti. Ona mu je savjetovala da se skriva i čeka amnestiju.⁹² Ovaj navod u Kegljevoj izjavi budi sumnju u precizno datiranje jer amnestija je bila proglašena ranije u kolovozu, pa se vjerojatno radi o događajima koji su se ipak zbili nešto prije tog ljeta. Kegalj dalje tvrdi da je nekoliko dana nakon razgovora s Matijom Milardović, »mislim u 9. mjesecu«, otišao kod Ante Ančića u Dobranje i on mu je rekao za mjesto, tzv. »Gredu«, u kojoj se Kegalj skrivao gotovo dva mjeseca. Tada su mu hranu donosili An-

---

⁸⁹ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Keglja »Besera«, Podaci o Ivan Keglju Beseru, 6. 11. 1945.

⁹⁰ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Keglja »Besera«, Dopis javnom tužitelju za okrug Biokovo — Neretva, 8. 11. 1945.

⁹¹ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Keglja »Besera«, Dopis javnog tužitelja, 9. 11. 1945.

⁹² DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Keglja »Besera«, Izjava Ivana Keglja, 27. 12. 1945.

čić i njegova supruga. Ovaj navod vremenski bi mogao biti nešto precizniji jer je Kegalj uhvaćen 1. studenog 1945., pa je u »Gredu« morao stići najkasnije početkom rujna iste godine zato što se ondje skrivao oko dva mjeseca. Čini se da se tijekom ovog razdoblja Kegalj susreo s Antom Magličem, koji mu se žalio da »kao pas« mora raditi u radnom bataljunu u Blatu na Cetini. No, »doći će Maček na vlast i ovako neće dugo biti«, govorio je Maglič napomenuvši Keglju da je »naša organizacija« jaka jer u Cisti ima od 40 do 50 organiziranih članova, među kojima su bili: Dinka Mandarić, Stipe Lozančić, Maruša Šetka, Stipan Šetka, Mara Burazin i Ante Burazin, te nekoliko članova u Biorinima i Svibu.⁹³ O Vinki Šetki Maglič navodno nije znao jer je ona tada navodno bila u Zagrebu iako je iz drugih iskaza vidljivo da se Vinka već odavno bila vratila iz Zagreba, u kojemu je živjela tijekom rata. Štoviše, u bilješkama OZN-e iz listopada 1945. izričito se napominje da je nakon povratka iz Zagreba Vinka Šetka uglavnom bila kod kuće i nije nikamo odlazila.⁹⁴ Maglič se požalio Keglju da ga odbornik Ramić prati zbog čega mu je slobodno kretanje bilo otežano. Kao odbornike sklonije križarskoj organizaciji naveo je nekog Kurtovića i Madunić-Kovačića. »Direktive za rad ja dobivam iz Zagreba preko Marka Roščića koji imade tamo gostionu«, istaknuo je Maglič Keglju tijekom njihovih susreta na brdu zvanom »Podrtica« u Cisti. Prema Kegljevu priznanju, sastajali su se više puta, a sastanke su ugovarali preko Kegljeve supruge ili osobno.⁹⁵ Iz Kegljeve izjave može se zaključiti da Ljubu, Marušu i Vinku Šetku uopće nije poznao pa mu i nisu mogle predati bilo kakav popis ili druge dokumente. Štoviše, Kegalj nije bio uključen u organizaciju ove skupine i o njezinu postojanju ništa nije znao dok se nije susreo s Magličem. Osim toga, Maglič se Keglju izričito pohvalio kontaktima sa Zagrebom, iako je rekao da su sa Zagrebom povezane isključivo Šetke.

Kegalj je priznao da je održavao i kontakte s dva mještanina Ciste Prove, i to s Marijanom Madunićem Pupom i Matom Madunićem Miševićem. Na njih je prvi put naišao kada su išli u Buško Blato po sijeno. Kegalj im je rekao gdje se skriva nakon čega su mu oni tri puta donosili hranu. Više puta ga je namirnicama opskrbljivala i Anica Šitum iz Ciste Prove, koja mu je jednom prilikom donijela i pismo Marijana Madunića Pupe, u kojemu je pisao da je išao u Split nekom Anti Vujčiću ili Vučiću, koji je tvrdio: »Imademo u Splitu jaku našu organizaciju, a tako isto i u Cisti.« A njezini su članovi bili i spomenuti Mate Madunić i Anica Šitum. Ostaje nepoznato je li to ista veza kojoj je Vinka Šetka preko Trente namjeravala poslati pismo. Osim toga,

⁹³ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ivana Keglja »Besera«, Izjava Ivana Keglja, 27. 12. 1945.

⁹⁴ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ljube Šetke, Zabilješke od 3. 10. 1945.

⁹⁵ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ivana Keglja »Besera«, Izjava Ivana Keglja, 27. 12. 1945.

Keglja je jedanput preko njegove supruge pozdravio svećenik don Ante Jurić, koji mu je poručio da će »brzo biti sporazum, pak da ću ja onda na slobodu«. Čini se da drugih kontakata Kegalj nije imao, osim što je jednom postavio Danka Kraljevića, zapovjednika radne čete, koji mu je kazao da ide u Svib, a Kegalj mu je odgovorio da s narodom dobro postupa »jer se sve piše tko šta radi«. Kegalj ga je također pitao gdje mu je oružje kada je u službi, a Kraljević je odgovorio da ima između 40 i 60 pušaka, jednu strojnicu i jednu kutiju bombi, koje će prenijeti u staju u »Move«. Oružje se nalazilo u štalama Sladojevića Muratova negdje iznad Blata na Cetini, a Kegalj je o tom oružju doznao ranije od Ante Maglića.⁹⁶ Kegljev iskaz dodatno tereti Maglića jer potvrđuje njegova saznanja o dostupnom oružju, iako je Maglić izjavio da su s nabavom oružja povezane Vinka i Maruša Šetka.

Iako se Kegljev iskaz u usporedbi s izjavama Ljube i Maruše Šetke čini uvjerljiv i iskren, dokumenti iz dosjea Ante Ančića ne potvrđuju Kegljeve tvrdnje da je s njime bio u kontaktu. U podacima UDB-e od 1. studenog 1947. ostalo je zabilježeno da se Ančić nakon rata povezo s križarima u Cisti i Dobranjama, pomagao im hranom, obavještavao ih o kretanju vojske i održavao stalnu vezu.⁹⁷ U prijavi protiv Ante Ančića od 10. veljače 1946. istaknuto je da je Ančić blizu svoje kuće skrivao Ivana Keglja Besera i prehranjivao ga sve do Kegljeva uhićenja 1. studenog 1945. godine. »Kegalj Ivan je bio na terenu organizator križarskih organizacija, a tako isto i bande u šumi, preko njega se je sakupljala pomoć za kamišare i odnosila na mjesta gdje je on naređivao, kako hrana i ostali materijal tako i oružje i municija«, navodi se u spomenutoj prijavi. Štoviše, »u svemu ovom radu najviše mu je pomagao okrivljeni Ante Ančić i u svakom pogledu mu izlazio na ruku.«⁹⁸ Pojedini navodi iz prijave ne mogu se potkrijepiti drugim dokazima iz kojih proizlazi da je Kegalj tijekom nekoliko mjeseci skrivanja bio izrazito izoliran i da je kontaktirao s nekoliko osoba, koje su mu pružale zaklon i opskrbljivale ga hranom. Tijekom saslušanja 22. siječnja 1946. u Okružnom odjeljenju OZN-e Biokovo — Neretva u Makarskoj Ante Ančić je izjavio da nije hranio ni križare ni Keglja, kojega navodno nije vidio od 1944. godine, iako je Kegalj uhvaćen upravo kod Ančića kuća.⁹⁹ Unatoč ovoj nepodudarnosti u izjavama, Kegljevi iskazi s izjavama Ljube i Maruše Šetke pružaju vrijedan izvor za rekonstrukciju djelovanja križarske organizacije u Cisti Velikoj.

---

⁹⁶ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ivana Keglja »Besera«, Izjava Ivana Keglja, 27. 12. 1945.

⁹⁷ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ante Ančića, Podaci, 1. 11. 1947.

⁹⁸ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ante Ančića, Prijava protiv Ante Ančića, 10. 2. 1946.

⁹⁹ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ante Ančića, Zapisnik sa saslušanja Ante Ančića, 22. 1. 1946.

Istog dana kada je u zatvoru okružne OZN-e saslušan Ivan Kegalj Besser, dakle 27. prosinca 1945., u Cisti su pripadnici 3. bataljuna VI. brigade XIX. udarne divizije uhvatili križara Antu Kapulicu, sina Petra i Ive rođ. Čubelić iz Ciste. Kapulica je saslušan sljedećeg dana u prostorijama Kotarskog opunomoćstva OZN-e u Šestanovcu, a tada je izjavio da je prilikom zauzimanja Dalmacije po partizanima došao u Imotski te se zatim s Nijemcima povlačio do Posušja, odnosno Širokog Brijega. Tijekom povlačenja prema Mostaru pobjegao je natrag u Cistu, u kojoj je zatekao petnaest križara pa se odlučio s njima nastaviti skrivati.¹⁰⁰ OZN-a je saznanja o ovoj križarskoj skupini imala već krajem 1944. godine. Naime, 24. prosinca 1944. uhaćen je Ivan Plejić iz Ciste, koji se s još nekoliko osoba planirao priključiti križarima. U izjavi danoj 25. prosinca 1944. Plejić je naveo da je njegova skupina pokušavala uspostaviti kontakt sa skupinom Ante Kapulice, koja je navodno brojila 20-ak ustaša, koji su se nalazili oko Ciste i bili naoružani puškama, no nije znao preciznije reći kuda se točno Kapuličina skupina kretala.¹⁰¹ Na temelju zasad pronađenih dokumenata doista se ne može sa sigurnošću preciznije rekonstruirati kretanje te skupine, no poznato je da se pri napadu KNOJ-a na križare u Cisti 1945. Kapulica nalazio na »drugoj strani gdje su oni poginuli«.¹⁰² S obzirom na to da se prema Kapuličinu sjećanju, događaj zbio početkom 1945., odnosno za Uskrs te godine, ostaje nejasno radi li se o ranije spomenutoj križarskoj skupini koja se povezivala s don Filipom Mandarićem. Naime, Uskrs se te godine slavio 1. travnja pa je moguće da je doista riječ upravo o toj križarskoj skupini ako su likvidirani početkom travnja, kako je navedeno u popisu strijeljanih, a ne početkom lipnja, kako je zabilježeno u elaboratu NM-a za Cistu Provu. Kapulica dalje ističe da se nakon Uskrsa zadržavao u Cisti, gdje ga je uzdržavala obitelj te ni s kim drugim nije održavao kontakte. Dalje u izjavi Kapulica se osvrće na tvrdnje Ante Maglića, o kojima je čuo preko nekih žena. Prema njihovim riječima, Maglić je nakon povratka iz Zagreba rekao da se Petar Šetka nalazi s Antom Kutlešom, Antom Mandarićem, Markom Magličem i još nekolicinom ustaša iz Ciste negdje u šumi između Zagreba i Bjelovara. Kutleša i Šetka su, prema Magličevim navodima, odlazili u Zagreb i odande prenosili streljivo i materijal. Do Kapulice su stizale i izjave mještana Ciste Prove da je u Splitu ili okolici viđen Ivo Rojnica, iako to nije bilo točno. Prema vlastitoj izjavi, Kapulica ipak nije imao izravne veze s osobama u Cisti i okolnim selima, kao niti u Šestanovcu, Imotskom, Splitu, Zagrebu, Bosni i drugdje. U dostupnim

¹⁰⁰ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ante Kapulice, Zapisnik sa saslušanja, 28. 12. 1945.

¹⁰¹ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ivana Plejića, Zapisnik sa saslušanja, 25. 12. 1944.

¹⁰² DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ante Kapulice, Zapisnik sa saslušanja, 28. 12. 1945.

podacima nema naznaka da je održavao vezu s Kegljem, a osim spomenutih glasila, doznao je i da je lijepljenje letaka u Cisti organizirao Ante Maglič, a zadatak su obavili Ante Kapulica, Vice Banović i Ivan Maglič, kojega je u svojoj izjavi spomenula i Ljuba Šetka.¹⁰³ Daljnji tijek istrage protiv Ante Kapulice ostaje nepoznat. U njegovu dosjeu je ostala bilješka da je kao križar ubijen 1945. od pripadnika VI. brigade XIX. divizije.¹⁰⁴ U tekstu koji je pod naslovom »Križari — Hrvatski pokret otpora u Imotskoj krajini 1944.—1951. (I.)« objavljenom u *Političkom zatvoreniku* br. 122, Ivan Gabelica navodi da je Kapulicu ubila OZN-a dana 27. prosinca 1945. na Kljenovcu u Katića ogradi.¹⁰⁵ Križar Dragan Vrdoljak s kojim se Kapulica neko vrijeme krio također je uhvaćen, osuđen na smrt i strijeljan 1946. godine. Prema dostupnim podacima, sačuvanim u dosjeu njegove majke Matije Vrdoljak, ona je održavala vezu sa sinom Draganom i Antom Kapulicom te ih je navodno opskrbljivala hranom.¹⁰⁶ Matijin suprug Mijo navodno je održavao vezu između Ciste i Rastovca, a njegova je kuća, pretpostavlja se, bila »glavno uporište bande«, u kojemu su se križari nastavili sastajati i opskrbljivati i tijekom 1946. godine.¹⁰⁷

Što se daljnje sudbine Ivana Keglja Besera tiče, on je 31. prosinca 1945. zajedno s Matom Hrستیćem, Stipom Kutlešom, Zvonkom Popovićem i Danom Vukosavom pobjegao iz Okružnog zatvora OZN-e u Makarskoj, o čemu je Opunomoćstvo OZN-e u Šestanovcu obavijestilo postrojbu KNOJ-a, koja je tragala za bjeguncima. Postavljeno je nekoliko zasjeda i oko 20.00 sati iste večeri kod lokacije Žabljak iznad Gornjih Brela ubijeni su Mate Hrستیć i Ivan Kegalj Beser, koji su uz pomoć mještana Gornjih Brela Slavka Škrabića i Jakova Škrabića ondje i pokopani. O ovoj likvidaciji ostale su sačuvane dvije izjave sudionika događaja, i to jednog pripadnika KNOJ-a i jednog člana OZN-e.¹⁰⁸ Dana 22. travnja 1960. u prostorijama stanice Narodne milicije Baška Voda sastavljena je službena bilješka o »bezvlasnom prenošenju kos-

---

¹⁰³ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ante Kapulice, Zapisnik sa saslušanja, 28. 12. 1945.

¹⁰⁴ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ante Kapulice, Bilješka o smrti, nedatirano.

¹⁰⁵ Ivan GABELICA, »Križari — Hrvatski pokret otpora u Imotskoj krajini 1944.—1951. (I.)«, u: *Politički zatvorenik*, br. 122, Zagreb, 2002., 33-38.

¹⁰⁶ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Matije Vrdoljak, Podaci o jataku — Matija Vrdoljak, 5. 2. 1947.

¹⁰⁷ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Matije Vrdoljak, Podaci o jataku — Mijo Vrdoljak, 23. 1. 1947. DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Matije Vrdoljak, Podaci za Vrdoljak Matiju, izvješća suradnika Udbe, 1946.—1947.

¹⁰⁸ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Keglja »Besera«, Izjava Jure Bogunovića, 28. 2. 1946. DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Keglja »Besera«, Izjava Marka Musapića, 27. 2. 1946.

tura« Ivana Keglja Besera. U ovoj se bilješki navodi da su u razgovoru s cestarom Marinom Brkuljom iz Gornjih Brela pripadnici Narodne milicije doznali da je Kegljeva rodbina 1959. potajice ekshumirala njegove ostatke i vjerojatno ih prenijela na mjesno groblje u Cisti Velikoj. Na zemlji na mjestu Kegljeva ukopa, vidjelo se da je nedavno obavljano iskapanje, a mjesto Hrstićeva ukopa, koje se nalazilo na istoj lokaciji, ostalo je netaknuto. Osim toga, prema ovim bilješkama, primjećuje se da je Narodna milicija nadzirala mjesto ukopa, odnosno osobe koje su mu prilazile kao i osobe koje su reagirale na spomenuti grob. Tako je zabilježeno da su 11. travnja 1960. autobusom iz Makarske u Imotski putovale dvije osobe, od kojih je jedna zaplakala kad je druga osoba pokazala na lokaciju Kegljeva ukopa. Evidentirano je i to da su Kegljeva supruga i sin svake godine na blagdan Svi sveti potajno dolazili na grob i palili svijeće.¹⁰⁹

U međuvremenu je stanica NM-a Cista Provo 12. lipnja 1959. dobila informacije od suradnika »Momčila« da je Petar Šetka godinu dana prije viđen u Münchenu (Njemačka), gdje se navodno nalazio i Ante Kutleša¹¹⁰, iako se prema prethodnim informacijama vjerojatno nalazio u Španjolskoj.¹¹¹ Kako je spomenuto, Kutleša se neposredno nakon Drugog svjetskog rata kretao u okolici Zagreba, a prema podacima UDB-e, poslije je prešao na prostor oko Ciste Velike.¹¹² U Kutlešinu dosjeu ostale su i bilješke o njegovoj ženi Matiji, koja se navodno povezala s križarima i pomagala im sve do njihove likvidacije¹¹³, a navodno je održavala i veze s križarskom organizacijom u Cisti Velikoj¹¹⁴, najviše s Marom Kutlešom.¹¹⁵ U istom su dosjeu i bilješke o Kutlešinu sinu Marku, koji je nakon Drugog svjetskog rata bio kažnjen na godinu dana prisilnog rada zbog članstva u križarskoj organizaciji u Cisti Velikoj i bacanja letaka.¹¹⁶ Nažalost, u dosjeu nedostaju drugi podaci ili izjave

¹⁰⁹ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Keglja »Besera«, Zabilješka NM Baška Voda, 22. 4. 1960.

¹¹⁰ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ante Kutleše, Informacije stanice NM Cista Provo, 12. 6. 1959.

¹¹¹ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ante Kutleše, Podaci, 1953.

¹¹² DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ante Kutleše, Podaci o jataku bande — Matija Kutleša, nedatirano.

¹¹³ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ante Kutleše, Podaci o Matiji Kutleši, nedatirano.

¹¹⁴ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ante Kutleše, Podaci o jataku bande — Matija Kutleša, nedatirano.

¹¹⁵ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ante Kutleše, Podaci o jataku bande — Mara Kutleša, nedatirano.

¹¹⁶ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ante Kutleše, Podaci, 1953.

koji bi mogli znatno doprinijeti rekonstrukciji djelovanja križarske organizacije u Cisti Velikoj.

ZAKLJUČAK

Na temelju sačuvanih arhivskih dokumenata može se zaključiti da je u drugoj polovici 1945. na području Ciste Velike u Imotskoj krajini djelovala križarska organizacija pod vodstvom Ante Maglića, u kojoj je značajniju ulogu odigralo i nekoliko mještana, osobito Vinka, Mara i Ljuba Šetka te Ivan Maglić i Stipe Lozančić. Točan broj članova ove organizacije ostaje nepoznat, a ako su popisi članova koje su u svojim izjavama spominjali pojedini uhićeniци doista postojali, oni za sada nisu pronađeni. Iako je među ciljevima ove organizacije bilo pružanje materijalne pomoći križarskim skupinama, čini se da članovi nisu uspostavili veze s križarima, izuzevši Magličevu vezu s Ivanom Kegljem Beserom. Štoviše, djelovanje spomenute organizacije svelo se na nekoliko sastanaka, pripremu i lijepljenje letaka u Cisti te na povremene razgovore o oružju do kojega su članovi organizacije mogli doći preko drugih osoba.

Iz Kegljevih i Kapulićinih izjava također se može zaključiti da su križarske skupine na tom terenu nakon likvidacije nekoliko križara kod Ciste Prove u proljeće 1945. bile razbijene, a preživjeli križari bili su i raštrkani te su se izolirali i skrivali nastojeći preživjeti. No, to ne znači da su križarske skupine potpuno nestale s ovog prostora. Naime, iz izvješća suradnika UDB-e koji su tijekom 1947. nadzirali Juru Keglja, uočljive su bilješke o kretanju »bandita«, a pojavile su se i glasine »da su Amerikanci poručili da se svak sprema u križare, i da negdje ima teritorij gdje će im avioni bacati hranu i da su svi šiptari u Makedoniji otišli u bandu«. ¹¹⁷ Navodno je i u Bosni boravio veći broj križara. ¹¹⁸ Ovakve glasine održavale su moral protivnika komunističkog režima pa je tako zabilježena i izjava Jure Keglja: »Još Hrvatska ni propala dok mi živimo, a niti će propasti.« ¹¹⁹ Da su križari doista opstali na ovom prostoru, dokazuju i podaci iz dosjea drugog Ivana Keglja, rodaka Ivana Keglja Besera, koji je presudom Okružnog suda u Splitu br. K-66/48. dana 17. svibnja 1948. osuđen zbog krivičnog djela protiv naroda i države na jednu godinu i dva mjeseca lišenja slobode s prisilnim radom. ¹²⁰ U svojoj izjavi danoj 28. veljače 1948. Kegalj je priznao da je od križara primio neku

---

¹¹⁷ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Jure Keglja, Iz izvješća »Višnje«, 5. 2.1947.

¹¹⁸ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Jure Keglja, Iz izvješća »Višnje«, 8. 2.1947.

¹¹⁹ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Jure Keglja, Iz izvješća »Višnje«, 2. 2.1947.

¹²⁰ DAS, SUP za Dalmaciju, Dosje Ivana Keglja, Bilješka UDB-e o Ivanu Keglju, 14. 4. 1961.

opljačkanu robu te da je među križarima prepoznao Ivana Keglja Đogana.¹²¹ Spomenuti Đogan bio je povezan s križarskim skupinama Nedjeljka Piplice i Ante Metera, a ubijen je 1947. na Biokovu.¹²² Njegovo se ime u dokumentima UDB-e često zamjenjuje Beserovim nadimkom i podacima, zbog čega je potreban oprez pri korištenju arhivskog gradiva o navedenim križarskim skupinama.¹²³

U budućim istraživanjima o djelovanju križarskih skupina i križarske organizacije na prostoru Ciste Velike, osobitu pozornost trebalo bi pridati eventualnom pronalasku dosjea Vinke Šetke i Ante Maglića, jer bi dodatne izjave mogle znatno pridonijeti rasvjetljavanju spomenutih događaja i suvremene povijesti ovog prostora.

Blanka Matković

Croatian Anti-Communist Resistance in Imotska Krajina: The Crusader Activities in the Cista Velika Region (1945)

The defeated forces of the Independent State of Croatia (NDH) organized their anti-communist and anti-Yugoslav resistance, among other things, under the Crusaders moniker. The first local crusader groups were organized in the Biokovo-Neretva region as a military form of anti-communist and anti-Yugoslav resistance as early as the first weeks following the occupation of the area by the National Liberation Army. Soon after, this led to the formation of crusader organizations to carry out propaganda activities and provide the crusader forces with material and moral support. These groups were present in Cista Velika, Cista Provo, Donji Proložac, Runovići, Gornji Proložac, and Gornji Vinjani in the Imotska krajina region. The paper focuses on the activities of one such organization in the Cista Velika area, where a crusader group headed by Ante Maglić operated in the second half of 1945. Several locals played a significant role in this organization, particularly Vinka, Mara, and Ljuba Šetka, as well as Ivan Maglić and Stipe Lozančić. Providing material support to crusader

---

¹²¹ DAS, *SUP za Dalmaciju*, Dosje Ivana Keglja, Zapisnik sa saslušanja, 28. 2. 1948.

¹²² Na spomeniku ubijenim križarima na Biokovu uz ime Ivana Keglja je netočno naveden 23. svibnja 1948. kao datum njegove smrti. S.V., »Biokovo pamti: ovo je mjesto na kojem su 1948. mučki ubijeni Hrvati«, *Dnevno.hr*, 19. 7. 2020., <https://www.dnevno.hr/domovina/biokovo-pamti-ovo-je-mjesto-na-kojem-su-1948-godine-mucki-ubijani-hrvati-1503635/>, posjećeno 20. 8. 2023.

¹²³ HDA, *SDS RSUP SRH*, 015.17., Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Makarska; Blanka MATKOVIĆ, *Imotska krajina u dokumentima Ozne, Udbe i Narodne milicije (1944.—1957.)*, *Likvidacije i progoni*, Hrvatska družba povjesničara »Dr. Rudolf Horvat«, Zagreb, 2017., 912-932; Blanka MATKOVIĆ — Stjepan ŠTIMAC, *Vrgorska krajina, Makarsko primorje i neretvanski kraj u dokumentima OZN-e, UDB-e i Narodne milicije (1944.—1965.)*, *Likvidacije i progoni*, Hrvatska družba povjesničara »Dr. Rudolf Horvat«, Zagreb, 2018., 1182-1202.

groups was one of the organization's objectives. Still, except for Maglic's interaction with Ivan Kegelj »Beser«, its members had no relationships with the crusaders. Furthermore, the aforementioned organization's activities were limited to a few meetings, preparing and distributing pamphlets in Cista, and occasional discussions about weapons that the group's members could get from other individuals.

Keywords: *Cista Velika; Imotska krajina; Ivan Kegelj Beser; crusader organization; anti-communist resistance*